

Nr. 10—12. 15 Maiu—15 Iunie 1914.

Anul VIII.

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIAȚA BISERICESCĂ.

— APARE DE DOUĂ ORI PE LUNĂ. —

REDACTORI:

Dr. NICOLAE BĂLAN și Dr. SILVIU DRAGOMIR.

CUPRINSUL :

Licăriri de românism în vechia biserică a Românilor	Prot. Dr. Gh. Ciuhandu.
Diluviul după referatul biblic	Preotul Zah. Manu.
Mitropolia Ardealului sau Bălgradului anterioară lui Mihai Viteazul	Cruia.
Predică la Înălțarea sfintei cruci	Vasile Gan, prot.
Mișcarea literară	Ioan Popa și N. B.
Cronică bisericască-culturală: Credința și faptele. Este tata la cârmă? Ajutor, nu mustrare!	
Idei sănătoase	N. B.
Rectificare	N. B.

Sibiu, 1914. —
Tipografia arhidiecezană.

Redacția și Administrația:
SIBIU, Strada Reissenfels Nr. 11.

Colaboratorii „Revistei Teologice“:

Arhim. Dr. Il. Pușcariu, vicar arhiepiscopesc (Sibiiu); *Arhim. I. Scriban*, directorul Seminarului Central (București); *Prot. Simeon Popescu*, profesor (București); *Dr. I. Mihălcescu*, profesor la facultatea teologică (București); *Greg. Pletosu*, protopresb. (Bistrița); *Dr. G. Popovici*, protopresb. (Lugoj); *Dr. I. Stroia*, protopresbiter (Sibiiu); *I. Teculescu*, protopresb. (Alba-Iulia); *V. Gan*, protopresbiter (Offenbaia); *Dr. I. Lupaș*, protopresbiter (Săliște); *Al. Muntean*, protopresbiter (Tileagd); *Dr. Gh. Proca*, secretar cons. (Sibiiu); *Dr. Gh. Ciuhandu*, referent școlar (Arad); *Dr. A. Crăciunescu*, profesor sem. (Sibiiu); *Dr. V. Cioban*, preot militar (Sibiiu); *Dr. S. Dragomir*, prof. sem. (Sibiiu); *Dr. O. Ghibu*, revizor școlar (Sibiiu); *Dr. I. Broșu*, profesor (Sibiiu); *G. Hango*, presbiter (Gherla); *I. Beleuță*, catihet (Făgăraș); *Dr. I. Felea*, preot; *Dr. D. Borcia*, preot (Săliște); *A. Popoviciu*, profesor seminarial (Sibiiu); *Dim. I. Cornilescu* (București); *Tr. Scorobețiu*, preot (Roșia); *P. Morușca*, preot (Șeica-mare); *Aurel Papp*, preot (Socodor); *Petru E. Papp*, preot (Pocola); *I. Popa*, preot (Săliște); *E. Cioran*, preot (Rășinari) ș a

„REVISTA TEOLOGICĂ“

||| :: :: apare de două ori pe lună. :: :: |||

Abonamentul pe anul întreg e: 10 cor. |||

Manuscrisele și toată corespondența, împreună cu costul abonamentului, sunt a se trimite la adresa: Dr. Nicolae Bălan, profesor seminarial, Sibiiu (Nagyszeben) strada Reissenfels Nr. 11.

De pe anul I. (1907) se poate căpăta colecția întreagă, afară de Nr. 1.
De pe anul II. (1908) se poate căpăta colecția numai dela Nr. 7 încoace.
De pe anul III. (1909) se poate căpăta colecția întreagă, afară de Nr. 5.
De pe anul IV. (1910) se poate căpăta colecția întreagă.
De pe anul V. (1911) se poate căpăta colecția întreagă.
De pe anul VI. (1912) se poate căpăta colecția întreagă.
De pe anul VII. (1913) se poate căpăta colecția întreagă.

Numărul festiv «Andrei Șaguna» se vinde cu prețul de 1 cor.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și viața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 10 cor.; pe o jumăt. de an 5 cor. — Pentru România 12 Lei.
Un număr 50 fl.

LUCRĂRI DE ROMÂNISM ÎN VECHIA BISERICĂ A ROMÂNILOR.

Epoca cea mai veche: graiul vechiu și manuscrisele românești.

Sunt trei ani, de când, cu un asemenea prilej ca cel de astăzi, vorbisem despre raportul dintre biserica Răsăritului și dintre limba vie a poporului,¹ arătând, că biserica aceasta, în manifestația sa externă, a stat, mai ales la începutul său, în cele mai multe și intime legături cu limba vie, și că, după rătăcirile medievale — celea cu limbi «sfinte» dar moarte — iarăș revine, încetinel, la viul contact cu poporul și limba lui.

Astăzi, — drept continuare a celor spuse atunci, — aș dori, ca, întovărășit de atențiunea D-Voastre, — să caut după acelaș raport dintre vechia biserică românească și dintre limba poporului.

Vă pot anticipa, — spre a nu așteptă prea mult dela mine, — că chestia aceasta, mai ales în partea sa dintâi, aparține tocmai celui mai îndepărtat și întunecat trecut al nostru. Totuș se pot indica oarecari licăriri de româanism în cadrele vieții noastre religioase, începând încă din vechimea neamului nostru.

Un lucru trebuie fixat chiar dela început, că deși originea noastră ca limbă este latină în fundamentul său și prin construcțiunea sa, totuș în sângele și în limba noastră sunt și elemente eterogene.

¹ Vezi *Revista Teologică*, 1910, pag. 57—64 și 97—106. Dau în publicitate și aceasta conferință, lucrată ocazional, la care mi-ar plăcea mult să am timp de a putea reveni și mai deaproape.

Noi, ca sânge, nu ne tragem numai din Italia sau chiar din Italia. Roma și Italia erau mult prea mici, decât ca să fi putut vărsa — și să fi avut de unde să verse — în decurs de câteva veacuri, roiuri de latini curați, spre a coloniza țările cucerite. Colonizarea Daciei, e știut, a ajuns la rând după alte multe colonizări, ce se făcuseră deja: în Apus, în Răsărit, pe coastele mediterane ale Africei și în părțile Iliricului de mai apoi. De unde ar fi putut avea Italia singură atâta spuză de om, ca să poată trimite roiuri curate de latini și în Dacia? Deaceea colonizările Romanilor se făceau și din alte părți ale imperiului, locuite mai nainte de barbari, dar mai apoi romanizate.

Despre Dacia noastră încă se spune, că a fost colonizată «din întreg imperiul roman», despre care știm, că, în vremea acelei colonizări, eră deja oltuit în mai multe puncte cu învățăturile lui Hristos.

Astfel se și explică apoi, că în civilizația românească, din care face parte în primul rând tocmai cultura noastră religioasă, se află — mai ales pe terenul vieții și al concepțiilor religioase ale poporului nostru — *vechia terminologie teologică latină* din veacurile I—II ale creștinismului și atâtea alte urme de cultură orientală, Românii cred în Dumnezeu (Dominus Deus). Ei cred și în existența îngerilor (angelus), dar și în a dracilor (draco). Noțiunea de credință vine dela latinescul credo.

Românii au un deosebit cult pentru cruce (crux). Ei se închină (inclino); noțiunea de faptă bună ușor o confundă cu virtutea (virtus), pe când fapta rea o ține de păcat (peccatum).

Ei știu de botez (baptizo), cuminecare (comunico). Ei merg la biserică (basilica); aceasta are și altar (altare, altaara).

Dintre sărbători stau la Români în cea mai mare cinste: Dumineca (Dies Dominica), apoi Crăciunul (Incarnatio — întruparea Domnului) și Paștile (Pascha), va să zică tocmai cele mai vechi sărbători creștine.

Românul știe și de sfinți, al căror cult e foarte înrădăcinat la noi. Sfinților, pe cari îi prăznuesc Românii, li-se zice, după terminologia latină, *sân'* sau *sânt* (din sanctus; nu sfânt din slavonul svetic): Sân-Petru, Sân-Giorgiu, Sân-Medru, Sân-Barbura, Sân-Toader, Sânt-Iuon.

Putem să fixăm acum două lucruri esențiale: întâi, că la noțiunile religioase, arătate mai sus, se reduce întregă teologia creștină din veacurile I—II după Hristos, va să zică din vremea când se făcea colonizarea Daciei cu elemente adunate «din întreg imperiul Roman»; și, al doilea, că întregă terminologia aceasta o avem în graiul vulgar românesc.

Iată începutul propriu zis al limbei liturgice românești.

Se ivește acum întrebarea: Cum de au ajuns Românii tocmai la terminologia teologică latină?

E ușor de înțeles. Întâi de toate, aceste elemente de limbă liturgică românească nu sunt produsul oarecărei jurisdicții ecleziastice de atunci. Pe atunci, prin veacurile I—II dela Hristos, biserica avea d'abiă o organizație restrinsă, locală; chiar și episcopul Romei de atunci era un prea puțin însemnat ierarh, care se bucură dacă putea trăi în pace, între creștinii săi, în Cetatea Cezarilor.

Acele elemente de limbă liturgică nu pot fi nici rezultat al oarecărei ierarhii bisericesti organizate. Pe atunci, va să zică cu mult înainte de ce creștinismul ar fi ajuns la libertatea unei religii publice și de stat, nu era un cler organizat în sensul posterior. Iar dacă Traian a adus, mai întâi, *ostași luptători* în Dacia, iar mai apoi *coloniști*, — în veacul al II-lea după Hristos, — se poate presupune cu drept cuvânt, că în Dacia au sosit și creștini, cari, ca *indivizi*, au adus în sufletul lor credința lui Hristos. În Dacia deci nu a putut să vină și o organizație creștinească și o propagandă creștinească sistematică.

Inceputul creștinismului neamului românesc așadar nu este legat de teritoriul Daciei-Traiane, ci mai vârtos de acelea locuri de pe întinderea marelui imperiu Roman, de prin cari fuseseră aduși coloniștii traianizi: din Galia, cei mai puțini din Italia și cei mai mulți din Azia-mică.

În chipul acesta suntem nevoiți a admite, că noțiunile teologice latine din limba vulgară a poporului nostru s'au infiltrat în graiul nostru: — nu prin rezoane de jurisdicție ecleziastică, ci — exclusiv prin propaganda acelor sfinți predicatori, cari au cutrierat marele imperiu Roman, predicând credința lui Isus Hristos, protopărinților neamului nostru încă *înainte* de ce dânsii și-ar fi pus piciorul în Dacia, ca și ostași ori coloniști ai lui Traian.

Afirmațiunea aceasta stă în perfect acord cu celea ce le-am spus cu altă ocazie, arătând, că *predica a premers* în opera de încreștinare a oricărui popor, și că numai apoi poate fi vorbă de organizație și de o anumită jurisdicție eclesiastică din careva parte. Dela regula aceasta nu se putea — și nu este motiv, de ce să se fi putut face — abatere, când erà vorba de încreștinarea strămoșilor noștri.

Creștinismul primar românesc a fost, așadar, *o viețuire religioasă în forme latine, liberă de vr'o jurisdicție eclesiastică*. Erau strămoșii noștri, cum am zice, niște creștini de capul lor, cari își aveau nota creștinătății, nu atât în formele unei vieți organizate bisericești, cât mai mult în sufletul și în limba lor.

...Și poate, acest creștinism liber — al sufletului legat de Dumnezeu mai mult decât de forme ierarhice — să se fi cultivat la noi, în Dacia-Traiană, lungă vreme, mai ales sub durata invaziunilor; — pe când dincolo de Dunăre, creștinismul strămoșilor s'a vărsat și în forme externe, avându-și o samă de scaune episcopoești, iar o vreme scurtă, în veacul VI, chiar și Arhi-episcopie, în Justiniana-Prima, ceasta din urmă în atârnare, ce e drept, de scaunul episcopal al Romei ridicat pe atunci la mare splendoare ierarhică. Pe atunci însă, Apusul și Răsăritul creștin erau *una*; la Roma se credeà ca la Constantinopol și viceversa. Deci atârnarea de Roma nu putea genà din punctul de vedere al credinței.

Raporturile aceste în adevăr în spiritul lui Hristos fură tulburate, deoparte, de invaziunile barbarilor cari începeau a se strecorà, din Dacia-Traiană, și peste Dunăre, pânăce devastară și formele latine ale Creștinismului românesc din vremea unității sfintei biserici alui Hristos; — iar de altă parte le tulburară și certele de jurisdicție — s'ar putea zice și de trufie — provenite și purtate lungă vreme între Constantinopol și Roma, pentru râvna certei din urmă, care pretindeà în numele lui Hristos să-și extindă puterea asupra întregii biserici creștine.

Într'acestea, bulgarii trec Dunărea și se încreștinează; primesc limba slavilor încreștinați și astfel — dupăce și-au întins influința religioasă-culturală și asupra locurilor de așezare ale Românilor de peste Dunăre — își organizează o biserică bulgară cu limbă slavă, care a cutropit total vechia organizație a bisericii

românești. Astfel frații noștri de peste Dunăre, striviți mai întâi politicește de cătră Bulgari, ajung lipsiți de formele unui complet cult bisericesc național și avizați la creștinismul liber al inimii, până să se decidă pentru primirea formelor slavone ale creștinismului dela bulgarii stăpâni politicește.

Pe când astfel Români din dreapta Dunării au ajuns sub legăturile ierarhice ale Bulgarilor și mai apoi și ale Grecilor, noi cei de dincoaci de Dunăre am ajuns, deasemenea, în robia limbii slavone a Bulgarilor, între altele și pentru că în evul mediu erau singurul popor ortodox, geograficește mai apropiat de noi și având o organizație bisericească mai bună, care în mijlocul tot mai puternicelor acțiuni de prozelitism roman reprezentat prin Unguri, ne putea fi cel mai sigur sprijin al ortodoxiei, de care se legă tot mai aproape conștiința publică a poporului românesc.

În acest chip s'a lățit și la noi cultura slavonă, care, între altele a sugrumat, aproape de tot, dreptul graiului românesc la altar.

Slavonismul a ajuns în decursul vremii la atâta importanță sub raportul bisericesc, încât el a format, veacuri dearândul, legătura între toți creștinii ortodocși: Români dela Dunăre și din Carpați, și Slavii bulgari și Sârbii din Peninzula Balcanică.¹

În schimbul marelui și ireparabilului rău, ce ni-l-a făcut slavonismul sub raportul cultural, — ne-a recompensat el prin ocrotirea religioasă ce ne-a oferit-o, pe care nu ni-am știut-o face noi înșine, neavând — la început — o organizație politică românească. Slavonismul ne-a îngrădit, ca și un zid impenetrabil, de cătră popoarele apusene neortodoxe: Polonii, dar mai ales Ungurii, — cari, în lipsa noastră de organizație națională politică și religioasă, ne-ar fi cutropit și contopit, în mare parte, dacă am fi avut comunitate religioasă cu dânșii.

Străbunii noștri, — în strâmtoarea lor sufletească și mai ales religioasă în niște vremi vechi, în cari existența politică și și cea culturală se punea d'abiă în rândul al doilea când eră vorba de interesele religioase și de credință, — și-au făcut socoteala desigur așa, că mai încurând sufăr influința slavonă dar

¹ I. Bianu: Introducerea limbii rom. în bis. Românilor, pag. 17.

ortodoxă, decât cea a bisericii apusene, al căreia exponent agresiv erau pe atunci Ungurii, mai apoi și Polonii...

Cum o fi — cum n'o fi, un lucru e sigur și trebuie să-l remarcăm: Ghița rece a slavonismului se sparge, încetinel, în măsura, în care se cultivă graiul românesc și se întărește în Români tocmai conștiința — ortodoxiei!

Ghița aceasta se topește deabinele deja dela începutul veacului XVII, când — după ce premersese afirmarea muceni-cească a conștiinței de *ortodoxie* la *toți Români* — în orbitoarea lumină a vitejiei românești care unește sub *un* sceptru toate teritoriile locuite de Români, din stânga Dunării, se făuresc *bazele conștiinței naționale românești*...

*

După aceste premise să ne întoarcem, acum, privirea mai deaproape asupra celor mai vechi monumente de limbă și cultură românească, pe cari le avem rămase în scris.

Oricare popor, când s'a încreștinat, — așa eră obiceiul din primele veacuri creștine, — primă sau se îngrijiă să aibă în limba sa sf. Scriptură și ritul sau slujbele bisericesti, din cari în primul loc liturgia.

Chiar și Goții — un ram de popor germanic — cari au petrecut fugitiv pe pământul Daciei-Traiane, va să zică în apropierea încreștinatului imperiu Roman de răsărit, și-au avut deja în veacul al IV-lea o traducere gotică a sfintei Scripturi, la care poporul german de azi se uită, din punct de vedere cultural, ca la lumina ochilor din cap.

Noi Români, deși mai vechi decât Goții nu numai în Dacia ci și în legăturile creștinismului, nu avem așa de vechi urme de sf. Scriptură și de rit bisericesc pe limba noastră, ci d'abiă numai de foarte târziu.

Oare noi Români, cari am avut sămânța creștinismului cu noi încă din vremea de mai nainte de colonizarea Daciei, să nu fi avut nimic în scris, în graiul vulgar, din aceea hrană sufletească ce ne-a hărăzit-o creștinismul? Cu greu se poate afirma așa ceva în mod hotărît, în lipsa dovezilor, cari au rol deciziv în istorie. Presumpțiunea însă e *pe lângă* existența unui graiu vulgar român în practica liturgică la noi, dupăcum graiul poporal s'a afirmat în deplina sa strălucire și la încreștinarea tuturor

celorlalte popoară, cari l-au primit pe Hristos în aceeaș vreme, ca strămoșii noștri.

În lipsa unor dovezi pozitive despre graiul românesc cultivat în scris înainte de anul 1000 dela Hristos, învățații noștri ne țin neamul a fi trăit în cea mai neagră neștiință, și au statorit ipoteze — cari nu sunt încă adevăruri — că începuturile de limbă și de cultură propriu zisă românească sunt străine de rostul bisericii Românilor și de sufletul poporului nostru, și că aceste sunt datorite propagandei ereticilor: *bogomili* și *husiți* din evul mediu, și a celor *calvini*.

Din pragul nedumeririi mele, eu calc mai încurând spre ceice afirmă contrarul atâtor ipoteze. Iar în privința aceasta putem avea sprijin indirect în elogioasa mărturie a lui *Bonfiniu* din veacul al XV-lea, care a scris despre Români, că s'au luptat mai mult pentru limbă, decât pentru vieață.

Bonfiniu erà unul din cei mai de samă învățați istorici ai veacului al XV-lea, erà curtean al regelui Matei Corvinul și se putea informà exact despre Români dela regalul său stăpân de origine românească.

Dacă așadar nu putem nesocoti mărturia lui Bonfiniu despre Români, trebuie să admitem în mod prea firesc, că spre a se putea da neamului nostru în veacul al XV-lea un atât de strălucit certificat cultural-național, el, de fapt, trebuie să-l fi și meritat acest certificat; și dacă da, meritul poate fi numai acela, că Români și-au și cultivat limba, pentrucă, de nu și-ar fi cultivat-o, deoarece numai astfel are sens s'o fi prețuit mai presus chiar și decât vieața.

Norocul ne-a fost, că d-l Iorga, neobositul scrutător al trecutului nostru și al tuturor ungherelor românismului, a găsit în Ardeal niște fragmente de limbă liturgică românească, *tocmai din veacul lui Matei Corvinul și al lui Bonfiniu*.

Și astfel avem cu ce să-l ținem în cuvânt pe Bonfiniu.

Cele mai vechi moaște, cunoscute — căci necunoscute mai pot fi și altele, — ale culturii noastre scrise, pe cari le-a găsit d-l Iorga, sunt d'abia 2 frunze, rămase într'un apostol și câteva fragmente mărunte din Molitvelnic.

Fragmentul de apostol — care, așadar, face parte din sf. Scriptură — este o rămășiță din epistola apostolului Pavel către

Galateni, și conține și apostolul dela Nașterea Domnului. Va să zică: acest fragment, ca cel mai vechiu monument de limbă scrisă românească, face parte tocmai din sf. Scriptură, care eră monumentul religios-cultural de căpetenie la încreștinarea fiecărui popor.

Fragmentul acesta este bilinco, adică în două limbi: slavonește și românește, în text paralel. Dar și paralelismul acesta încă denotă o vechime venerabilă, deoarece nu e aranjat după sistemul de paralelism columnal, ci după cel interlineal (codex cum versione interlineari) obișnuit în biserica Răsăritului mai ales înainte de anul 1000 dela Hristos. După acest sistem erau întocmiți și străvechii codici liturgici greco-latini, greco-coptici, greco-etiopici etc.

Ortodoxia acestui text este verificată, întâi de toate, prin ființa textului slavon scris cu cirilice, și nu cu grafica glagolitică uzitată la slavii supuși Romei. Dar ortodoxia lui se verifică și prin împărțirile lecționare liturgice curat ortodoxe.

E știut adică, cumcă de demult, cetirile liturgice se făceau în biserică din codici de sf. Scriptură, cari erau împărțiți, prin anumite indicații sau semne, cari arătau: de unde și până unde e a se ceti, din sf. Evanghelii și din celelalte scrieri de ale apostolilor, la singuraticile servicii dumnezești. Tot astfel se indicau — așadar în cuprinsul însăși sfintei Scripturi — și lecțiunile sau cetirile din Psalmi și din alte cărți ale Vechiului Testament. Numai mai târziu, de-abiă mai nainte cu câteva sute de ani, s'a adoptat — mai ales dela tipar încoaci — sistemul de cărți liturgice propriu zise, în cari singuraticile texte de cetiri liturgice sunt aranjate în ordinea timpurilor de serviciu bisericesc, cum sunt evanghelierul, apostolul, psaltirea de azi.

La fragmentele din sf. Scriptură, găsite de d-l Iorga, observăm tocmai indicațiunile lecționale, obișnuite în biserica orientală din cea mai adâncă vechime a sa, — indicațiunile însă sunt în limba slavonă, ceea ce încă denotă un criteriu sigur de ortodoxie.

Mai este de remarcat tot în acest sens încă o împrejurare esențială la aceste fragmente: textul slavon premerge textului românesc. O altă împrejurare remarcabilă e, că textul slavon e scris numai cu negru, pe când cel românesc cu roșu. Va să zică: textul românesc este reliefat față de cel slavonesc, pentrucă —

aşa cred — acela eră cel esențial pentru importanța liturgică, având adecă a se ceti prin biserici textul românesc; pe când textul slavon putea servi mai ales numai ca o mărturie, sau mai bine zis, ca o — garanție a ortodoxiei practicei liturgice românești.

Iată dar o dovadă pozitivă despre aceea, că slavonismul, cel mult condamnat, a suportat graiul românesc încă — cel puțin! — în veacul al XV-lea, aproape cu trei sute de ani mai înainte de ce limba românească și-ar fi reluat în stăpânire întreg dreptul său liturgic și că, încât privește cetirile liturgice — putem zice și interesul de predică — slavonismul și-a asigurat în biserica românească numai rolul de mărturie a ortodoxiei, întocmai ca textul grecesc de odinioară în lecționarele biblice latine, coptice, etiopice...

Celelalte fragmente, din acelaș veac al XV-lea, găsite de d-l Iorga în Ardeal, sunt niște rămășițe, nu din Evanghelie învățătoare, cum susține D-Sa, ci din Molitvelnicul ortodox și din un alt izvor, pe care nu l-am putut recunoaște încă. Dacă e să admitem și părerea d-lui Iorga, ceea ce poate să fie tocmai așa, atunci situația e și mai favorabilă: am avea în acest caz dovada despre existența și a unei «Evanghelii învățătoare» (cum s'ar zice în stilul veacului XVI—XVII) pe lângă urmele de codice liturgic și de Molitvelnic.

Remarcăm aci, că o samă din amintitele fragmente se găsesc și în codicele din Ardeal dela Măhaciu (numit: *Codicele Sturdzan*) atribuindu-i-se a fi din veacul al XVI-lea sau chiar, în parte, și de-o vechime mai adâncă. E vorba adecă de pieza «Să neștire buru creștiru» = De este cineva bun creștin, aflătoare și în Molitvelnicul dela 1706 din Buzău, precum și în altele ulterioare, sub titlul de «Cuvântul de învățătură al sf. Ioan Gură-de-aur», care până și azi se cetește prin bisericile românești, mai ales dela sate — d. ex. în Bihor — în ziua sfintelor Paști.

Așadar, pe lângă cetiri de apostol, mai avem între fragmentele din veacul al XV-lea găsite de d-l Iorga, și unele părți în text românesc din Molitvelnicul ortodox. Textele aceste încă nu sunt curat românești, ci au textul paralel: slavo-românesc, după acelaș sistem de paralelism lineal, de care spuneam mai sus. Va să zică și aceste texte erau oarecândva în întrebuințare liturgică oficială în biserica ortodoxă a Românilor.

De o importanță capitală sunt pentru practica liturgică românească pe lângă Codicele Sturdzan încă și Codicele Voronețean și Psaltirea scheiană.

Codicele Sturdzan cuprinde în sine și niște pieze liturgice adecă din cuprinsul serviciului liturgic oriental, dar are și pieze de altă natură, pentru care — nerecunoscându-o B. P. Hasdeu — le-a atribuit proveniență bogomilică.

Piezele liturgice din Codicele Sturdzan sunt următoarele:

1. «Să neștire buru crestiru», pieză de origine identică — în idee, dar nu și în limbă, având particularitatea limbistică a rotacismului — cu textul găsit de d-l Iorga, aparținător veacului al XV-lea. Hasdeu zice despre această pieză dela Măhaciu, că traducerea ei datează numai de pe la anul 1600.

2. Niște cântări din ceeace azi numim *Octoih Triod*, cari se pun înainte de Canon, la Utrenie: a) «Ușa de pocăință»; apoi b) cântarea următoare, ce e a se cânta cu «Și-acum»; acestora le urmează, pe glas 6, c) «Miluiaște-ne, Doamne, după mare milosté ta...» iar pe glas 2 d) «Dereptu apostoli rugâm multu milostivul Domnul...»; după aceea 2 cântări pe glas 6: e) «Miluiaște noi, Doamne, dopâ mare mila ta...» și f) «Isus învise deîn mormânt...»

Remarcăm aci încă o notă externă esențială: indicația — de altfel corectă și ortodoxă — a glasului, pe care sunt a se cânta aceste pieze, — dovadă, că aceste pieze au fost pentru întrebuintzare liturgică; deci nu s'ar putea zice despre ele, că ar fi numai rezultatul unor îndeletniciri mărunte de traducere particulară a cutărui preot ori diac românesc. Socotim deci, că nu riscăm o exagerare afirmând, că aceste sunt numai resturi din cărțile liturgice numite *Octoih* și *Triod*.

În acelaș Codice dela Măhaciu se mai găsesc —

3. și niște texte, iarăș din *Molitvelnicul* ortodox, cari fac parte din serviciul înmormântării și cari prin caracterul lor elegic și sever-religios, l-au ispitit pe Hasdeu să le țină de texte bogomilice. — Ajunși aci, putem face o constatare de folos: pe la anul 1600 avem, așadar, urme din *două* molitvelnice românești: unul mai vechiu, scris în graiul mai obștesc al Românilor (fragmentele d-lui Iorga) și altul (fragmentele mähăcene) în graiul par-

ticular rotacist, care caracterizează și azi limba unei părți de Români din Ardeal.

Codicele Voronețean și *Codicele Scheian* sunt sub raportul limbii liturgice românești două monumente de o extremă importanță. *Codicele Voronețean*, este — cum am zice în terminologia de astăzi — un apostolieriu, iar *Codicele Scheian*, e o psaltire.

D-l Dr. I. Sbiera, profesor universitar în Cernăuți, studiând *Codicele Voronețean*, găsit în Moldova, îl atribue — ca traducere — influinței *bogomililor* sau paulicienilor, cum le zice D-Sa.

Iar *codicele Scheian*, după d-l Iorga și alții, dimpreună cu alte manuscripte de traduceri biblice, cărora li-se atribue originea din veacul al XV-lea, se ține a fi rezultat al influinței *husiților*.

Afirmațiunile acestea, despre ambele manuscripte, cad de sine în fața alor niște mici indicații, pe cari luminații cercetători ai trecutului nostru nu le-au învrednicit de cuvenita atenție pe care, nefiind teologi, nu li-o puteau da întreagă.

Am examinat aceste texte, și, după înfățișarea lor externă, nu numai nu prezintă nimic suspect, ce ar putea mână apa dela moara neamului nostru pe sghiabul *bogomililor* și *husiților*. Din contră pot fi reclamate pentru ortodoxie, iar pârghia acestei reclamări este tocmai vechiul sistem lecțional liturgic din Răsărit, de care am amintit deja mai sus.

Acești doi codici au adecă împărțirea lecționară sau de cetiri liturgice în consonanță cu tipicul bisericii orientale, respective cu cetirile ce se fac, din Vechiul și Noul Testament, în biserica orientală la deosebitele zile de Dumineci și de Sărbători.

Momentul acesta, lecțional, este atât de evident și de deciziv, încât numai cel preocupat va putea să tragă la îndoială scopul liturgic ortodox și românesc, care a fost — și a putut fi, numai singur, — urmărit la aranjarea în românește a acelor doi codici amintiți. *Bogomilii* și *husiții*, cari aveau alte concepții dogmatice despre cultul religios public și privat, nu puteau avea interesul de a perpetua tocmai indicațiile liturgice oficiale ale bisericii ortodoxe de Răsărit, cu cari n'aveau nimic comun. Pe lângă aceasta cultul lor eră extrem de redus și pus cu totul pe alte baze decât cultul, bogat până la extrem, al bisericii orientale.

S'ar mai putea aminti și despre un alt fragment românesc,

din Testamentul vechiu, care a fost găsit în Bălgradul Sârbiei, și care deasemenea ar putea fi socotit a face parte din vr'un codice liturgic românesc. Mai facem o constatare: Pe când fragmentele cele mai vechi de serviciu bisericesc la Români — găsite de d-l Iorga — au nota caracteristică de taxe paralele, pe atunci, fragmentele de mai târziu s'au desbărat de balastul textului slavon; dovadă, că ortodoxia stăteă între Românii pe picioare acum mai sigure, încât ortodoxia în forme românești nu mai eră avizată la buna mărturie a textului slavon.

Revenim iarăș la Codicele dela Măhaciu. In acesta se află și niște fragmente de exorcisme sau de scoaterea dracilor, cari exorcisme, în ideea lor, fac parte esențială a molitvelnicului ortodox bogat în exorcisme.

Ceealaltă samă de pieze din Codicele dela Măhaciu se constituie din scrieri populare, cari în partea covârșitoare sunt din domeniul literaturii apocrife creștine — mai vechi ori posterioare — care a aflat intrare și primire călduroasă la toate popoările creștine, alătura de serviciul divin, ca o manifestare neoficială a culturii religioase bisericești de pe vremuri.

De felul acesta găsim în Codicele Sturdzan următoarele pieze:

1. *Povestea (Legenda) Duminecii sau Epistolia* ce a căzut din ceriu, care e cunoscută și gustată aproape în întregă lumea creștină în Europa: la Români, Slavi, Maghiari și chiar și în Azia: la Sirieni și Armeni, etc. și în Africa: la Etiopi, — de sine înțeles, că în unele variante deosebitoare în prelucrare, nu însă și ideea fundamentală;

2. *Legenda sfintei Vineri*;

3. *Legenda lui Avraam*;

4. *Călătoria Maicii Domnului la Iad*; și

5. *Apocalipsul sf. apostol Pavel*.

Literatura aceasta, «neoficială» să-i zicem, a bisericii, — care nu a putut fi redusă numai la aceste pieze, din care au fost aduse la cunoștința cărturarilor români mai multe pieze d'abiă în veacul al XIX-lea, este, pelângă literatura liturgică, o a doua potecută, pe care a străbătut gândul românesc spre întrupare grafică, deci iarăș sub aripa ocrotitoare a bisericii.

Și mi-se pare a fi găsit și o a treia potecuță a gândului românesc, — potecuța propriu zisă culturală — în acelea încercări de predici, pe cari le găsim în Codicele Sturdzan, și cari, ca silinți culturale, se pare că și-au avut refrenul în alte încercări similare, de predici scrise mai târziu, prin veacul al XVIII-lea uneori numai pe frunzele goale de pe la începutul ori sfârșitul cărților bisericești...

...Vreau să zic, că *nu întreg* adevărul se cuprinde în afirmațiunile învățaților noștri, cari susțin, că îndemnurile spre cultivarea graiului și mai ales a scrisului românesc ar trebui reduse la ereticii bogomili, husiți și calvini.

Prin influința culturală a amintiților eretici, dacă aceea a pătruns mai adânc și printre Români, n'au putut deci *să se facă începuturi*, ci numai — poate! — să se adaugă la începuturile noastre culturale, pentru că începutul oricărei culturi naționale nu poate fi străin de *îndemnul sufletului respectivului popor*, și cu atât mai puțin poate el fi atribuit exclusiv împrejurărilor externe ale acelu popor.

Sprijinindu-ne chiar și numai pe fragmentele de cea mai veche limbă românească, la cari ne provocăram, este mai firesc să ajungem la concluzia, că Românii și-au putut avea, foarte ușor și foarte din vechi vremi, cărțile bisericești în limba lor, din data ce avem fragmente în acest sens încă de mai nainte de anul 1600.

...Mai e de remarcat și aceea împrejurare, că încă de mai înainte de urnirea tiparului în adevăr românesc, printre Români băjbăiau o sumedenie de alte manuscrise românești. Aceste însă n'au încăput în tipar, ori pentru motive de jaluzie la adresa purității ortodoxiei ori pentru considerații de gust protestantic al luteranilor și al principilor calvini ardeleni ocrotitori ai tiparului ardelean, ori pentru ambele motive deodată. Deaceea, manuscrisele acestea au trebuit să-și trăiască traiul și pe mai departe, în forma lor scrisă, prin condeiele vechilor preoți și ale diecilor românești cântăreți de strane, până ce setea de știință a cărturarilor noștri să le învrednicească și pe aceste manuscrise, de cuvenita atențiune literară, deabiă în veacul al XIX-lea.

Manuscrisele acestea, regăsite pe la biserici ori pe la urmași de-ai vechilor dieci, de fapt, conțin — spre verificarea noastră —

pieze de cuprins și tendință pur religioasă-morală, cari ne reamintesc — măcar prin ideile lor fundamentale — de lecturile de pieze necanonice, dela începutul creștinismului, cari până chiar târziu se mai ceteau prin biserici.

Dar aceste manuscrise vechi mai conțin și alte pieze, întruchipate pe urma influințelor culturale din afară, în parte și din spiritul poporului, care s'a sintetizat în așa numita literatură poporană românească în accepțiunea mai largă de azi.

În chipul acesta ajungem, cu privire la Români: a) la ideea *unei* vechi literaturi religioase, care are mai multe puncte de întâlnire cu vechia literatură apocrifă creștină, care, firește, a putut să sufere și oarecari prefaceri până să ajungă la noi; — și b) la ideea o *altei* vechi literaturi, de conținut mai mult profan decât religios, care de multeori s'a mlădiat și după gustul și concepția firească a poporului.

Originea, mai deaproape, a primelor noastre monumente literare de fel apocrif ce ne-au rămas, nu poate fi deslușită. Poate, se va face aceasta în viitor, de alții mai competenți, prin studierea comparativă a monumentelor acestora.

Și până atunci însă putem face o indicație de folos cu privire la felul, cum aceste pieze literare au fost considerate d. ex. în veacul XVI, la urnirea tiparelor românești.

Deja în acest veac începù și la noi la Români a se trage un hotar strict între produsele literare de ortodoxie nesigură sau chiar contestată și între produsele liturgice de o ortodoxie sigură. E rău, adecă admise în tipar la noi numai cărți de ortodoxie sigură; și ar fi o prea mare îndrăzneală să aștepti să fi văzut lumina tiparului și măcar una din piezele literare din cele apocrife și poporane, câte vom fi avut pe atunci.

Aceasta distincțiune din motive dogmatice se făcèa la noi de sigur în jumătatea a doua a veacului al XVI-lea, în epoca lui Coresi. Să privim chestiunea ceva mai de aproape.

Știm¹ dintr'un sbornic rusec din acelaș veac, că biserica oficială rusească *făcuse dejà* pe aceea vreme, acelaș lucru ce-l afirm despre biserica românească din Ardeal.

¹ B. P. Hasdeu. Cuvinte din bătrâni. II.

Biserica rusească alcătuiuse o serie întreagă de atari scrieri cunoscute de altfel în masse largi, așa zise oprite. Aceste erau, unele din rândul scrierilor pentru popor, cari vor să țină firul de desvoltare al vechilor scrieri apocrife creștine, iar celelalte scrieri erau de celea, cari se apropie de concepția vulgară-profană a poporului.

În seriă de cărți — cum am zice în stil pur bisericesc — puse la «index» sau sub opreliște oficială din partea bisericii rusești, sunt unele, cari sunt atribuite ereticului Bogomil, începătorul ereticeii bogomilice, dar cari se află și în Codicele Sturdzan. De aci e a se înțelege motivul, pentru care B. P. Hasdeu pune codicele dela Măhaciu așa de aproape de bogomili.

Dar la dreptul vorbind, chestiunea nu stă tocmai așa. Cărțile acelea nu erau luate în biserica rusească pentru graiul vulgar sau poporal, în care erau scrise și al căruia merit se atribue, cu multă predilecție și pe nedrept, tocmai ereticilor bogomili, și pentru alt motiv, religios. Cărțile acelea, prin cuprinsul lor puteau atinge într'un mod dăunos, formele, deja statornicite, de credință și de oficialitate ale bisericii rusești, în care în evul mediu domniă un spirit religios de o severitate și curăție extremă.

Să luăm, ca ilustrare, cazul cu Povestea Duminecii. Pieza aceasta însă nu e și nu poate fi bogomilică. Ea e cunoscută deja din veacul al V-lea, când o oprise un sinod din Roma. Deci e anterioară nu numai bogomilismului, ci și paulicianismului din care s'a născut bogomilismul. Dar nici în forma sa restrânsă din veacul al V-lea, nici în extensiunea sa mai mare din veacurile ulterioare — în redacțiunea sa bizantină, cum s'ar zice — pieza aceasta nu poate fi altceva, decât numai un product de literatură apocrifă creștină, care — cum mărturisește și cuprinsul ei — nu prezintă nici o dovadă despre vr'o tendință evident eretică.

În redacțiunea, în care ni-e cunoscută Legenda Duminecii din Codicele Sturdzan, încă nu ne prezintă ea vr'o notă suspectă sub raportul bogomilic. Din contră, dânsa cvadreează tocmai cu concepția poporală a creștinismului, în deosebire de nota creștinismului ca sistem de știință.

Ba putem produce și un argument antibogomilic, scos din însași redacțiunea bizantină a acestei pieze. În textul acestei pieze,

publicat de A. Vassiliev¹ și care datează din anul 1497, între cei condamnați ca necredincioși se înșiră și bogomilii dimpreună cu paterenii² când se zice: «...Vai bogomililor... și paterenilor...» Dovadă aceasta despre proveniența acestei Legende, nu din cercurile eretice, condamnate de biserică, ci tocmai din cercuri bisericesti necontroversate din punctul de vedere al ortodoxiei..

Studiarea mai amănunțită a «Legendei Duminecii» românești și a altor pieze religioase din cuprinsul Codicelui Măhăcean ne-ar duce, de sigur, la o convingere și mai întemeiată despre dezvoltarea și rostul cultural al apocrifelor creștine la Români și despre acest rol cultural românesc al bisericii noastre..

Drept concluzie putem afirma, că în trecutul bisericii Românilor putem înregistra foarte vechi și foarte venerabile semne de cultivare, *oficială chiar*, a scrisului românesc — prin cărțile liturgice; — că, pe lângă aceste produse culturale mai avem de a înregistra și ramul de literatură apocrifă-creștină — manifestare culturală *neoficială* a bisericilor — care putea să ajungă, cum a și ajuns, cultivată la noi și fără de amestecul, ori conlucrarea, ereticilor bogomili și husiți, cari, ajungând în contact cu noi, puteau numai să încurajeze dar nicidecum să inițieze și să determine curentul de cultivarea limbei românești.

In scurt:

Vechile licăriri de cultură românească legate de biserica ortodoxă a Românilor, *au izvorât din principiul național al bisericii ortodoxe orientale* și prin urmare *acest principiu este nu numai criteriul de viață al bisericii la noi, ci și garanție a vieții neamului nostru prin aceasta biserică.*

Prot. Dr. Gh. Ciuhandu.

¹ Anecdota greco-byzantină. Moscva. 1893 pag. 23—28.

² Prof. Dr. Maximilian Bittner: Der vom Himmel gefallene Brief Christi in seinen morgenländischen Versionen u. Rezensionen (Denkschriften der. Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philos.-hist. Klasse. Bd. LI) pag. 14.

DILUVIUL DUPĂ REFERATUL BIBLIC.

— După Dr. A. Fibiger. —

«Și murì tot corpul ce se mișcă pe pământ».

(Facere 7, 21).

Urmările triste ale păcatului primordial s'au revărsat și asupra descendenților protopărinților. Inclinarea omului spre rău și poftetele sensuale i-au întunecat mintea și judecata trează. Oamenii chiar în prima familie se despărțesc în două: în fiii lui Dumnezeu și fiii omului, cum îi numește sf. Scriptură. Primii preamăresc pe Dumnezeu cu inima curată și împlinesc voia lui; ceilalți însă uită de Dumnezeu și-și caută fericirea în satisfacerea poftelor sensuale și în bucuriile materiale. Anii trec, veacurile se strecoară și păcatul se mărește în urma căsătoriei dintre fiii lui Dumnezeu și fetele omului.

Neamul îndărătnic al «urieșilor» înăbușesc adevărul și pornișele cele mai înalte ale sufletului. Poruncile lui Iehova abiă 1—2 familii le mai păzesc. Deaceea Dumnezeu s'a căit zicând: «nu va mai rămâneà duhul meu totdeauna la oameni, pentru păcatele lor, căci ei carne (trup) sunt, zilele lor vor mai fi o sutădouăzeci de ani». (Genesis 6, 3).

Și precum un tată iubitor, când vede decadența fiilor săi e cuprins de o jale și durere, așa, continuă Scriptura: «Văzând Iehova, că răutatea oamenilor este mare pe pământ și că toate închipuirile cugetelor inimei lor sunt numai rele în toate zilele, s'a căit Iehova, că a făcut pe om pe pământ și s'a întristat în inima sa. Și zise Iehova: Stârpì-voiu pe oameni, pe cari i-am creat, de pe fața pământului, dela om până la dobitoc, dela târător până la pasările ceriului, căci mă căesc, că le-am făcut». (Genesis, 5—6—7).

Cu aceste cuvinte începe tratatul biblic istorisirea potopului, descoperindu-ne scopul lui moral — *pedepsirea omenirii decăzute*.

Omul e creatura lui Dumnezeu și e dator să-și îplinească chemarea sa designată de creatorul său, respective e dator a cinsti pe Domnul său, preamărindu-l și împlinindu-i poruncile, ceea ce fericeste pe om. Dacă se abate dela aceasta, își pierde și dreptul de existență și e vrednic de pedeapsă.

Aceasta stă atât față de omul singuratic, cât și față de omenirea întreagă, care și-a pierdut dinaintea ochilor scopul său ultim. În urmărire a fost întemeiată și îndreptățită înfiorătoarea pedeapsă hotărâtă de Atotdreptul Dumnezeu. Dar putem pune întrebarea, că pentru ce pedepsește Dumnezeu și animale nevinovate? La aceasta ne răspund sfinții Părinți, zicând, că omul se pedepsește și atunci când se lipsește de dobitoacele create spre folosul său.

Iehova enunță stârpirea neamului omenesc, dar totodată îi dă omului și timp de pocăință 120 ani. Familia lui Noe însă e hotărâtă să fie mântuită, pentru care scop îi demandă să-și edifice o barcă.

Așadară «Noe află har în ochii lui Iehova». Noe era om drept și perfect între contemporanii săi și după Dumnezeu umblă Noe. Și când văzu Iehova, că pământul e corupt, fiindcă tot corpul își corupse calea sa pe pământ, zise Dumnezeu lui Noe: «Sfârșitul a orice corp a ajuns înaintea mea, că s'a umplut pământul de violența lor; și iată eu îi voi pierde pe ei cu pământul împreună. Fă-ți o barcă din lemn de gofer; cu cămăruțe vei face arca și o vei lipi pe dinlăuntru și pe dinafară cu smoală. Și o vei face așa: lungimea arcei de 300 coți, și lărgimea ei de 50 de coți, și înălțimea de 30 coți. Ferestri luminoase vei face arcei și partea cea mai deasupra o vei sfârși de un cot (lărgime); și ușa arcei o vei pune în lature; și fă 3 rânduri de cămări, unul jos, altul de mijloc și al treilea sus, căci iată eu voi aduce potop de apă pe pământ, ca să piară tot corpul de sub ceriu, în care este suflare de vieață, și tot ce este pe pământ va muri. Dar cu tine voi întări legământul meu și tu vei intra în arcă; tu și fiii tăi și femeia ta și femeile fiilor tăi cu tine. Și din toate animalele de tot felul vei aduce câte două din fiecare în arcă, ca să le păstrezi în vieață împreună cu tine: câte un bărbătuș și câte o femeiușcă să fie. Din pasări după felul lor, și din vite după felul lor, și din toate târtoarele de pe pământ după felul lor, câte două din fiecare vor intra cu tine, ca să le păstrezi în vieață. Și tu ia-ți cu tine din toate bucatele, cari se mănă, și strângeți-le și vor fi ție și acestora spre mâncare.

Și Noe făcu toate, dupăcum Dumnezeu îi porunci lui, așa le făcu». (Genesis VI, 8—22).

Cât de minunată-i bunătatea dumnezească! Provedința divină se extinde și asupra celor mai mici lucruri. Insuș Dumnezeu învață pe Noe cum să-și edifice barca, cum s'o împărțească, cum să și-o asigure în contra valurilor cutropitoare ale apelor ce vor să vină.

După aceste date barca n'a fost o corabie acomodată spre cârmuire, căci îi lipsiau pânzele și vâslele diriguitoare, ci o casă patruunghiulară, care să plutească asupra apelor. A fost făcută din lemn de gofer (neted), probabil cipru, care e lemn frumos, drept, înalt, ușor, lung și care greu putrezește, deci foarte potrivit cu scopurile bărcii. Apoi a fost cu trei caturi și cu mai multe chiliuțe, deasupra a fost provăzută cu ferestri, pentru aerizare și luminare.

Mărimea ei se vede din dimensiunile amintite în tratat, cari calculate în măsurile noastre ar da mărimea de 65,000 m³, calculând un cot de 0.525 m. ¹ Acest colos de edificiu a fost destinat deci să mântue neamul omenesc și animalele de catastrofa popoului.

Oare cari au fost animalele, cari trebuiau să fie scăpate de potop? După sf. Scriptură, din fiecare fel de animale trebuia Noe să iee în corabie câte o păreche respective din cele curate 7 părechi, iar din cele necurate 2 părechi (Genesis 7, 2).

Animalele curate le-a folosit de nutremânt și jertfă, pentru aceea a trebuit să iee mai multe. Moise împărțește animalele în 5 clase, nu însă în mod strict zoologic, ci considerând referințele externe de vieață.

Se naște întrebarea: câte animale au încăput în barcă? Aceasta e necesar să știm nu numai ca să arătăm că a fost încăperea suficientă pentru animale, ci și din punct de vedere științific, căci se cere o explicare, cum au putut fi reprezentate în barcă toate felurile de animale.

Răspunsul la această întrebare e pendent de o altă întrebare, adevă că oare universal a fost potopul din punct de vedere geografic, sau doar numai pe o parte a pământului s'a extins? In

¹ Părerile cu referire la mărimea unui cot difer. După unii e de 0.525 m. lung iar după alții de 0.450 m. Mai verosimilă e părerea primă, căci lungimea coșilor din monumentele istorice egiptene și babilonene încă e de 0.525 m.

cazul prim, Noe trebuia să iee din toate soiurile de animale ale întregului pământ părechile hotărîte; în cazul al doilea însă numai animale de pe partea de pământ ajunsă de potop. Dacă cetim cartea facerii nu aflăm în ea date hotărîte și specificate cu referire la extinderea geografică a potopului și la pustiirea regnului animal. Moise folosește numai expresiuni generale, cari, deși sunt mai presus de orice îndoială și corespund adevărului, totuș sunt nehotărîte și chiar pentru aceasta trebuie să se afle adevăratul lor înțeles. Să vedem.

După ce Moise nu amintește între animalele ce erau să fie luate în corabie și animalele de apă, cu tot dreptul putem conchide, că nici n'au fost luate, căci puteau trăi și în apă, trecând peste această criză. De această părere e și fericitul Augustin în opul său «Civitas Dei» cartea XV, c. 27.

Părerile cu referire la animalele viețuitoare pe uscat difer. Exegeții mai vechi și unii din cei contemporani, pornind din expresiunile generale ale referatului biblic, consideră potopul de universal și din punct de vedere teritorial; în urmare, în barcă au fost reprezentate toate familiile de animale de uscat. După Keil a fost loc în barcă pentru 7000 de soiuri de animale, după Schuster pentru 13,000. Aceste păreri întimpină însă multe greutăți în explicarea mai determinată a faptului, în urma rezultatelor științelor naturale. Și anume:

a) Științele naturale, necalculând animalele dispărute, numără 214,800 specii de viețuitoare. Din aceste subtrăgând acele ce pot viețui și cari viețuesc în apă, rămân 180,000 de specii. Dacă diluviul a fost universal, atunci în barca lui Noe trebuia să încapă 365,000 de viețuitoare. Exegeții ce explică referatul despre diluviul litoral, zic, că înainte de potop au fost mai puține specii de animale decât în ziua de azi; e posibil că numai mai târziu s'au înmulțit speciile animalelor, respective după teoria selecțiunii reprezentată de Darwin, numai mai târziu s'au ivit. Aceasta însă nu e sigur, căci se poate să fi fost mai puține, dar se poate să fi fost mai multe specii de animale. Concluziuni din probabilități și posibilități nu poartă timbrul realității sigure. «A passe ad este non valet conclusio» zice latinul.

În privința aceasta nu avem date sigure nici în Biblie și nici în știință. Biblia nu ne spune că după plinirea celor 6 zile ale

creațiunii Dumnezeu ar mai fi creat alte specii noi de viețuitoare. E adevărat că nici contrarul nu ni-l spune Scriptura, însă până atunci până când știința nu ne arată că în epoca a IV. geologică au fost mai puține specii de animale, ceeace până acum nu s'a întâmplat, nu e dator nime să creadă filozofări rezultate din posibilități. Apoi Darwin nu-i în stare a dovedi cu fapte aceasta.

b) A doua greutate e următoarea: După rezultatele științei animalele așa sunt resfirate peste rotogolul pământului; încât anumite animale trăiesc și pot trăi numai în anumite ținuturi. Invățații au și împărțit pământul în 31 de ținuturi de animale (Thierreich). Animalele unui ținut, în totalitate, a căror viețuire e condiționată respective influințată de constituția solului, lumină, apă, umiditate etc. formează o «faună». Ba sunt unele animale cari exclusiv numai în anumite ținuturi pot viețui (fauna locală). D. ex. jaguarul trăiește numai în America sudică, gazella numai în Africa nordică.

Multe pasări, șerpi și târătoare le află numai prin insulele Iava, Borneo, Madagascar etc. Putem deci face întrebarea, că oare și fauna acestor ținuturi îndepărtate încă a fost reprezentată în barca lui Noe? Dacă da, atunci cum au putut trece peste mări în așa depărtare până acolo și îndărăpt, așa încât prin Azia și alte ținuturi nici poveste nu a rămas de ele?

c) Dupăce animalele de apă n'au fost luate în barcă, cele din apele dulci pier în apa mării, se naște întrebarea, că dacă diluviul a fost universal și geograficește, cum de au rămas animalele viețuitoare în ape dulci?

Aceste greutăți nu se pot evita provocându-ne numai la întrebarea supranaturală a Atotputernicului. Intrucâtva se pot delătura aceste greutăți, dacă susținem, dupăcum susțin cei mai mulți exegeți, că diluviul a fost universal *numai cu referire la omenire*, dar nu și teritorialmente, și cu referire la regnul animal. S'a revărsat numai asupra părților locuite de oameni, pustiind tot genul omenesc și regnul animal, care eră în părțile acele pustiite, rămânând animalele altor ținuturi nelocuite de om.

Așadară Noe numai acele feluri de animale trebuia să le scape în corabie, cari s'au pustiit în ținuturile ajunse de catastrofa potopului și cu deosebire acele, cari erau în referințe mediate ori imediate cu omul.

Numai acum ni-se îmbie o altă întrebare: oare această explicație nu e în contradicție cu Scriptura, care la prima privire se pare că vorbește de un fenomen universal, ce a pustiit întreg pământul și întreg regnul animal? Răspundem, că nu-i nici o contradicție, căci singuraticile expresiuni ale textului biblic din motive temeinice și logice sunt de a se explica aici în mod restrins.

Biserica până acum nu s'a declarat definitiv cu referire la referatul biblic, deși ea e autenticul exeget al documentelor sfinte, în urmare trebuie să ne întoarcem la modul și regulele de explicație al ermeneuticeii.

După legile ermeneuticeii pentru a afla adevăratul înțeles al textului; trebuie să considerăm 3 împrejurări: 1. Scopul autorului; 2. Contextul și 3. Înțelesul cuvintelor și uzul vorbirii biblice. Aceste considerante ne explică adevărul, căruia autorul a voit a-i da expresiune prin scrisul său. Să aplicăm deci aceste regule la referatul lui Moise!

1. Care a fost scopul lui Moise? El a voit să prezinte catastrofa diluviului ca pedeapsă dumnezească, prin care să pustiască de pe fața pământului neamul omenesc degenerat moralicește. Așadar acest scop s'a putut ajunge și prin faptul, că poporul s'a revărsat numai asupra părții de pământ locuită de oameni, pustiindu-l dimpreună cu animalele aflătoare acolo; a pustiit întreg rotogolul pământului n'a pretins scopul moral al acestui fenomen.

Atotînțeleptul Dumnezeu, în ajungerea scopurilor Sale morale, aplică numai mijloace necesare, corăspunzătoare, și nu de prisos, căci eră de prisos a înneacă părțile Africei și Americii sudice nelocuite de om. Animalele din ținuturile locuite de om, Dumnezeu numai prin minune le-ar fi putut scăpă, aceasta însă n'a făcut-o, căci ca pedeapsă pentru om le-a nimic și pe acele, nu eră însă motiv a nimici și pe cele din ținuturile nelocuite de om.

«Deus in necessariis non deest, in superfluis non abundat»; pornind din acest principiu cu tot dreptul putem deduce că expresiunile generale cu referire la revărsarea apei peste întreg pământul și nimicirea animalelor de pe pământ, sunt a se considera

în înțeles restrâns, adică numai pământul locuit de om și animale din acele părți.

2. Insuș înțelesul și contextul referatului biblic militează în favorul acestei susțineri. În textul biblic de multeori obvin astfel de expresiuni generale, cari nu se pot lua în înțeles litoral, căci atunci, considerând înțelesul litoral al expresiunilor atât de generale, potopul ar fi nimicit toate ființele viețuitoare, peștii și toate animalele de apă. Așa, când Dumnezeu hotărăște, că va trimite diluviul, Moise scrie: «Stârpî-voiu pe omul, care l-am creat, de pe fața pământului, dela om până la dobitoc, până la târîtor și până la pasările ceriului... Iată voiu aduce potop de apă pe pământ, ca să piară tot corpul de sub ceriu, în care este suflare de viață; și tot ce este pe pământ va muri». Mai târziu scrie:

«Și muri tot corpul ce se mișcă pe pământ, al pasărilor, al vitelor și al fiarelor și al tuturor celor târîtoare, ce se mișcă pe pământ și tot omul». Dacă am considera expresiunile citate în înțeles litoral, atunci pe pământ afară de cele scăpate în corabie, n'a rămas nici o ființă vie, deși este știut, că multe animale de apă n'au fost luate în corabie și totuș au rezistat potopului. Deci, precum, despre un scriitor de științe nu se poate presupune, că în unul și acelaș tratat n'a folosit expresiuni prin cari să-și contrazică, tot așa putem explica și aci principiul general al ermeneuticei, că acolo, unde din considerațiuni de logică cuvintele nu se pot lua în înțelesul literal, acele au fost folosite de autor în înțeles mai restrâns.

3. Că Moise în descrierea potopului expresiunile «toate animalele pământului», «tot corpul» nu le refereste la întreg rotogolul pământului, ci a înțeles numai animalele întregului pământ ajuns de potop, o dovedește mai bine dialectul, modul de exprimare al Scripturii, dar mai ales al popoarelor orientale. În Biblie avem multe cazuri, unde atât Moise cât și ceilalți scriitori biblici la numeri și la cantități mari, la descrierea evenimentelor mari, pentru ca să fie mai expresivi au folosit expresiuni hiperbolice și generale, a căror înțeles trebuie să-l deducem din intențiunea autorului și din contextul tratatului. Așa d. ex. în referatul despre crearea lumii, cetim: «Iehova, dupăce formă din pământ toate animalele câmpului și toate pasările ceriului, adu-le-a la Adam, ca să vază cum să le numească; și la toată

viețuitoarea numele ce i-l-a dat Adam, acesta fu numele ei». (Genesis 2, 19—20).

După părerea tuturor exegeților aici sunt a se înțelege «animalele paradisiului», căci e greu a presupune; că Dumnezeu a chemat înaintea strămoșului nostru toate ființele, peștii, târătoarele, pasărilor, ca să le numească. Cu expresiunea «toate animalele» Moisa a intenționat a arăta numai un număr foarte mare. — Când Moisa descrie foametea prezisă înaintea celor 7 ani buni, scrie: «Dupăce au trecut cei 7 ani buni,... începură a veni cei șapte ani de foamete, și se făcù foamete în *întreg pământul* (în toate țările). *Și toate țările* veneau la Egipt să cumpere grâu dela Iosif, căci foametea eră tare peste *întreg pământul*».

Însă știm că numai în Egipt și în țările învecinate a fost foamete și nu peste întreg pământul, și numai popoarele țărilor învecinate au mers după bucate și nu de peste întreg pământul. Moise deci a folosit expresiunile hiperbolice.

Când sfântul scriitor descrie mărirea Împăratului Solomon, zice: «Așa s'a mărit regele Solomon în avere și în înțelepciune mai presus de *toți regii pământului*. *Și tot pământul* căută fața lui Solomon, ca să audă înțelepciunea lui,... și pe tot anul *aduceà fiecare* darul său». Abia cred să fie vreun exeget, care expresiunea «tot pământul» și «toți regii pământului» să o iee în înțelesul literal, și să afirme, că ar fi venit să asculte înțelepciunea lui Solomon, Indienii ori popoarele din Camciatca. Astfel de expresiuni generale, cari sunt a se lua în înțeles mai restrâns, obvin în multe locuri în sf. Scriptură.

Considerând principiile ermeneutice respective exegetice, nu ne constrânge nici intenția scriitorului, dar nici scopul diluviului, precum nici înțelesul și contextul referatului biblic, a susține, că diluviul a fost universal geograficește, și cu referire la întreg regnul animal de pe pământ; ci din contră, din motive mai temeinice și logice, cu tot dreptul putem susține, că sub anumite animale luate în corabia lui Noe ca să fie scăpate sunt a se înțelege animalele din părțile pământului ajunse de potop. De această părere sunt majoritatea exegeților apuseni, răsăriteni ca și protestanți.

Va observà probabil cineva că, dacă diluviul n'a fost universal, de ce lipsă a fost corabia, că D-zeu putea trimite pe Noe și animalele în ținuturile scutite de potop. La această obiecțiune răspund în următoarele: D-zeu, n'a poruncit lui Noe să facă corabie numai pentru ca să scape el și animalele luate în ea, de potop, ci din un motiv mai mult moral, că adecă omenirea păcătoasă prin edificarea corăbiei să fie admoniată pentru a se îndreptă. Și fiindcă oamenii n'au ascultat de cuvântul lui Noe, amenințarea lui D-zeu s'a împlinit și corabia ce măreț plutea deasupra apelor unduloase, a dovedit păcătoșilor cari o priveau în ultimele svârcoliri, că D-zeu e atodrept, care pe cel păcătos îl pedepsește, iar pe cel bun îl ia sub scutul său. Provedința divină în acțiunile sale urmărește scopuri morale prin mijloace pedagogico-morale.

Scopul potopului nu străluceà așa de mult și nu săpă în sufletul omenirii descendente dela Noe o urmă așa de adâncă, dacă pe Noe și animalele nu le mântuie în mod natural înaintea ochilor omenirii păcătoase.

Deși susținem că diluviul a fost universal numai cu referire la om și din punct de vedere geografic, totuș nu-l considerăm de o simplă vărsare de apă peste un ținut anumit, căci după rezultatele geologice apele potopului au atins continentele: Europa, Asia și America de nord și așa un mare număr de familii din regnul animal a fost avizat la scutul mântuitor al bărcii lui Noe. Și cu toate că nu se poate constată numărul lor, totuș e destul, dacă se poate arătă un loc în corabie suficient pentru încăperea atâtor animale, câte după științele naturale se află în amintitele continente atinse de potop.

Prof. Dr. Schuster a lucrat o schiță detaliată asupra edificării și împărțirii bărcii lui Noe: 1. Pentru grinzi, șefi (stâlpi) să fie calculat $\frac{1}{6}$ deci 11,000 m³. 2. Pentru 26,000 de animale (13,000 feluri) $\frac{3}{4}$ m³ de bucată, ceeace e suficient deci $26,000 \times \frac{3}{4} = 19,500$ m³. 3. Calculând pentru... fiecărui animal $1\frac{1}{4}$ m³, ceeace e peste măsură destul, ar face $26,000 \times \frac{5}{4} = 32,500$ m³. 4. Să calculăm pentru animalele curate 1000 m³. 5. Pentru cele 8 persoane de locuință și camere laterale a rămas 1116 m³, cari corespund la 12 chilii fiecare de câte 93 m³ adecă de 6 m. lungă, 5 m. de lată și $3\frac{1}{2}$ de înaltă.

Total deci 65,000 m³.

A fost și superfluu să iee în barcă atâtea animale, dar și cele mai exagerate pretensiuni ale învățaților de a fi trebuit să cuprindă 13,000 feluri de animale încă pot fi satisfăcute.

Trecem acum mai departe.

În curs de 100 de ani a lucrat Noe cu fii săi și probabil și cu lucrători la edificarea corăbiei. Lemnele din pădurile uriașe ale vremilor vechi au fost foarte potrivite pentru o așa clădire. Cu tăria credinței sale și cu încredere nestrămutată în D-zeu, căruntul patriarh în cursul unei sute de ani propovădui prin edificarea bărcii și prin admonieri dezastrul ce avea să vină, oamenii însă nu i-au luat cuvântul în seamă, l-au batjocorit, nebătându-și capul cu viitorul, s'au ospătat și veselit, cum zice sf. Scriptură «au mâncat, beut, s'au căsătorit și divorțat până în aceea zi, când Noe a intrat în corabie și n'au băgat de seamă până când a venit potopul, care i-a dus pe toți». (Mateiu 24, 38).

Corabia s'a isprăvit, timpul pierzării oamenilor s'a plinit și D-zeu zise lui Noe: «Întră în corabie, tu și toată casa ta; că pe tine te văzui drept înaintea mea și generațiunea aceasta. Din toate animalele curate ia cu tine câte șapte, bărbătuș și femeiușcă, și din animalele cele necurate, câte două, bărbătuș și femeiușcă, și din pasărilor cerului câte șapte, bărbătuș și femeiușcă, ca să le păstrezi sămânța peste tot pământul. Că peste 7 zile voi lăsa să ploaie asupra pământului 40 de zile și 40 de nopți și voi stârpî de pe fața pământului toate ființele ce am făcut». Și Noe făcù toate după cum Iehova îi porunci. (Genesis 7, 1—9).

După relatările Sfintei Scripturi e sigur, că în barcă s'au retras opt persoane și anume: Noe și soția, trei fii ai lui Noe și soțiile lor. Aceasta o susține și sf. apostol Petru în prima sa epistolă cap 3, v. 20. «În zilele lui Noe, pe când se făcea barca, în care puține, adecă opt suflete s'au mântuit de potop».

În favorul părerii că mai multe persoane ar fi aflat scăpare în corabie, pe cari scriitorul biblic nu le-a amintit, anume servitorii lui Noe, și fetele lui, nu se poate milita. Afară de cele 8 persoane au intrat în corabie încă menționatele specii de animale. Cum s'a întâmplat însă aceasta? Ce și cine a putut adună atâtea specii de animale în jurul lui Noe? Fără îndoială prin intervenție

omenească nu s'a putut efectui aceasta, ci numai prin mâna nevăzută a lui D-zeu, cum ne asigură referatul biblic prin cuvintele «tot câte două mergeau la Noe în corabie», deci nu Noe trebuia să prindă animalele, căci ele de sine veneau.

Provedința divină, care a știut să împlante în animalele călătoare instinctul de a se depărta cu apropierea iernii în ținuturi mai călduroase, cu toată siguranța a dat un bold instinctiv familiilor de animale menite spre mântuire, de a se refugia în colosul de corabie alui Noe.

Se nasc întrebările: Cum s'au putut așeza animalele în corabie ca să nu se atace unele pe altele. Ce fel de nutremânt li-s'a dat? Cum s'a întâmplat nutrirea, grijirea și curățenia? La aceste întrebări pornite din o curiozitate necredincioasă, nu ne dă referatul biblic nici un răspuns. Din faptul că corabia a fost cu 3 caturi și cu o mulțime de celule separate, putem deduce cu siguranță că animalele răpitoare au fost separate de celelalte. Totodată și aceea e verosimil, că animalele mai mari au fost așezate în chiliuțele din partea inferioară a corăbiei, cele mai mici cu nutrețul necesar s'au așezat în partea de mijloc și cea mai deasupra și așa corabia în urma faptului, că cea mai mare greutate a fost la partea din jos eră asigurată, neputându-se răsturna și clătina așa ușor. Ce privește nutrirea și grijirea animalelor să nu credem ori să pretindem că ar fi fost o rațională cultivare și nutrire; nu, căci n'a fost lipsă numai chiar de simpla susținere în viață a animalelor și cu drept cuvânt observă Augustin: «Ce nu-i cu puțință la D-zeu, care astfel a alcătuit organismul celor mai multe animale că timp îndelungat (în cursul unei ierni întregi) poate subsista fără nutremânt». După ce s'a așezat Noe, familia sa și animalele în corabie au trecut cele șapte zile — continuă tratatul — potopul s'a revărsat asupra pământului. În anul 600 al vieții lui Noe, în luna a doua, în 17 zi a luni, în ziua aceea se desfăcură toate izvoarele adâncului celui mare și stavilele ceriului se deschiseră. Și ploaia căzu pe pământ 40 zile și 40 nopți și apa crescû de ridică arca, de se înalță deasupra pământului. Și apa se întăria și crescû foarte pe pământ de înnotă corabia deasupra apei. Și apa creștea pe pământ de se acoperiră toți munții cei înalți de sub tot ceriul. Cu 15 coți fu apa mai înaltă ca munții, pe cari îi acoperiră. Și

muri tot corpul ce se mișcă pe pământ, al pasărilor, al vitelor și al fiarelor și a tuturor celor târtoare, ce se mișcă pe pământ și tot omul. Și se stinse tot ce eră viu pe pământ; dela om până la dobitoc, dela târtoare până la paserile ceriului și rămase numai Noe și cele ce erau cu el în corabie. Și apa acoperi pământul 150 de zile. (Genesis 7, 10—24.)

Pedeapsa îngrozitoare așadară a urmat, apele se desfundă din toate părțile și inundă pământul, dar nu într'o clipă, ci pe încetul, gradat. Și oare de ce aceasta? Pentru că bunătatea divină s'a arătat chiar și în săvârșirea cu drept a celei mai îngrozitoare pedepse. Deși cu o incontestabilă dreptate a ridicat Iehova această pedeapsă, totuș în clipele din urmă ș'a întins mâna ajutoare celor, cari sub povara pedepsei crunte se căiau de păcatele lor și se îndreptau, mântuindu-i sufletește. Când întunerecul îngrozitor ș'a întins aripile peste pământ, când viforul gemea sălbatic, și orcanul urlă, râurile se umflă revărsându-se, iar (zăgăzurile) mării se desfac și un ocean s'a făcut deodată fără maluri; oamenii se refugiară cu o groază vie dinaintea apei crescânde spre dealurile, munții și piscurile cele mai înalte și în desperarea ultimă s'au căit de păcatele lor și au fost mântuiți prin apă, ca cei din legea nouă prin apa botezului.

O pustiire grozavă, o privesc înfiorătoare a pierzării e pretutindenea. Valurile elementului pierzător într'un mormânt au așezat pe om și animale.

Tăcere de mormânt stăpânește, tot ce-i viu s'a pustiit, par'că în nemărginitul pustiu răsună strigătul de desperare a celor din gura morții grozave. Totul e mort. Numai barca lui Noe plutește deasupra lumii pierdute, mânăta și condusă printre valurile pustiitoare de mâna prevedinței divine, căci în inima aceluia punct negru se cuprinde germenul vieții omului și regnului animal.

«Și apa se întăria foarte pe pământ, de se acoperiră toți munții cei înalți de sub tot cerul. Cincisprezece coți se înălță apa mai pe sus, după ce munții se acoperiră». Și cum sunt a se înțelege aceste cuvinte ale referatului? Așa, că apa a trecut peste piscurile cele mai înalte ale Himalaiei și Cordilierilor cu 15 coți? Dacă este așa a se înțelege, atunci oare este atâta apă pe pământ să ajungă până la această înălțime?

Răspundem, că da. După datele geografice $\frac{2}{3}$ din globul pământesc e acoperit cu apă și $\frac{1}{3}$ parte e uscat. Suprafața apei are o extensiune de 146.000,000 mile geografice pătrate, iar a uscatului e de numai 51.000,000 mile geografice □. Piscul cel mai înalt al pământului ajunge înălțimea de 8583—8840 m., iar afunzimea apei face până la 5000 m.

Dacă am presupune, că o putere extraordinară într'un moment dat ar vărsa apele oceanului pe pământul uscat. L'ar acoperi până la o înălțime egală pretutindenea de 9—10,000 m., deci și peste cele mai înalte piscuri ar trece apa cu 15 coți. Aceasta se înțelege numai prin minune s'ar fi putut întâmplă. Deși nu dubităm că Atotputernicul D-zeu ar fi putut face o astfel de minune, totuș minune numai acolo presupunem, unde cauzalitatea naturală este exchisă, altcum nu.

Această observare o putem face celorce se țin de litera referatului biblic în explicare. Așa au fost unii, cari presupuneau că D-zeu a descompus aerul prefăcând elementele constitutive în apă; alții susțineau, că basenele interne de apă ale pământului au izbucnit pe suprafața globului sau că D-zeu a creat atunci apa și după pedeapsa îngrozitoare a nimicit-o.

Astfel de presupuneri nu-s de lipsă, dar nici nu-i consult să le admitem, căci contextul referatului biblic despre deluviu ne asigură că acest eveniment istoric extraordinar nu s'a efeptuit prin minune, ci pe cale naturală. Nu prin minune s'a edificat corabia, ci în cursul unui secol (100 ani) a isprăvit-o Noe cu ai săi și lucrători plătiți; nu într'un moment este inundat uscatul, ci după o ploaie groaznică de 40 zile și 40 nopți; apoi nu într'o clipă dispar apele, ci gradat scad, retrăgându-se în alviile lor.

Acest fenomen, deși extraordinar, totuș nu prin minune s'a împlinit, ci prin cauze naturale. Apoi munții cei mai înalți peste cari a trecut apa sunt a se înțelege cei din părțile pământului atinse de apele diluviului, adecă cele locuite de oameni, căci numai cu considerare la om îl privim potopul de universal.

În așa înțeles diluviul satisface scopului urmărit de divinitate, dar e și pe deplin dovedit științificește, că diluviul s'a întâmplat, cum scriitorul inspirat îl descrie în referatul său plin de adevăr istoric.

După Moise diluviul a provenit din două cauze, anume: din ploaie torențială și din esundarea mărilor, căror cauze le dă expresiune prin cuvintele: «Și ploaia căzù pe pământ 40 de zile și 40 de nopți» și «în ziua aceea se desfăcură toate izvoarele adâncului celui mare». Cuvântul evraic din textul original «thehom» înseamnă «mare» și «izvoare subterane», ceea ce apare din o mulțime de locuri paralele.

Cauzele revărsării mărilor și a ploilor torențiale nu le amintește scriitorul biblic; așa se vede că Dumnezeu a lăsat ca aceste să le erueze știința omenească, ceea ce s'a și întâmplat. Veacuri dearândul s'au ocupat învățații în mod științific cu existența diluviului. Deși mulți l-au negat, totuș rezultatele mai recente ale geologiei au adus lumină deplină asupra diluviului, care e considerat de un fenomen istoric, real, provenit din cauze naturale, amintite și de sfântul scriitor inspirat Moise.

După rezultatele geologice în epoca cvaternară, când există omul, înainte de aceasta cu 5—6000 de ani, pământul a fost arena unor revărsări extraordinare de ape, provenite în urma unor foarte abundante precipitațiuni atmosferice, ploi, foarte mari înghețuri și pornirea mării în valuri dinspre nord spre sud, chiar în direcțiunea unde locuia omul. De aci apoi se poate explica prezența oaselor fosile și a crustelor pe vârful celor mai înalți munți.

Să ne întoarcem însă la referatul biblic alui Moise, ca să vedem cum își încheie el lucrul?

«Și apa acoperi pământul 150 de zile. Și Iehova își aduse aminte de Noe și de toate fiarele și toate dobitoacele, cari erau cu dânsul în arcă. Și Dumnezeu lăsă să sufle vânt pe pământ și apa scăzù. Și se încuiară izvoarele adâncului și stavilele ceriului și ploaia din ceriuri fu oprită... Și scăzù apa după 150 de zile. Și a 17-a zi din luna a 7-a arca se oprì pe muntele Ararat. Și apa se împutină tot mai tare până la a 10-a lună și la prima (1-a) zi din luna a 10-a se văzură vârfulurile munților. Și după 40 zile Noe deschise fereastra arcei, care o făcuse, și trimise un corb, care sburând nu se mai întoarse până ce scăzù apa de pe pământ. După aceea trimise un porumb, ca să vază, că scăzut-a apa de pe pământ. Și porumbul, neaflând loc de odihnă tălpilor picioarelor sale, s'a întors la dânsul în arcă, căci apa erà

peste fața a tot pământul. Și el întinzându-și mâna, l-a prins și l-a luat în corabie. Și mai așteptă alte 7 zile și iarăș trimise pe porumb din arcă. Și porumbul se întoarse la el deseară și iacă el în gura lui aveà o frunză verde de oliv. Atunci cunoscu Noe, că apa a scăzut de pe pământ. Și el mai așteptă alte 7 zile și trimise din nou pe porumb, care nu se mai întoarse la dânsul.

Și în anul 601, în prima lună, la întâia zi a luni, apa se uscuse de pe pământ și Noe ridică coperișul arcei, se uită și iacă fața pământului se uscuse. Și într'a 2-a lună, dela 27 ale luni, pământul erà uscat. Și Iehova vorbi cătră Noe: Ieși din arcă, tu și femeia ta și fiii tăi și femeile fiilor tăi cu tine. Toate animalele, cari sunt cu tine de tot felul: pasările și patrupedele, și toate târtoarele ce se târăsc pe pământ, scoatele afară ca să populeze pământul cu abundență, să crească și să se înmulțească. Și așa Noe ieși și femeia lui și femeile fiilor lui cu dânsul. Și toate animalele, târtoarele, toate pasările, tot ce se mișcă pe pământ după felul lor ieșiră din arcă. Și Noe zidi altar lui Iehova și luă din toate vitele curate și din toate pasările curate și aduse jertfă pe altar. Și Iehova mirosi miros plăcut și zise Iehova întru inima sa: Nu voi mai blăstămă altădată pământul din cauza omului, că cugetul inimei omului e rău din tinerețele lui, nici nu voi mai omori tot ce e viu, cum am făcut. Câte zile va sta pământul nu va încetă sămănătura și secerișul, frigul și căldura, vara și iarna, ziua și noaptea». (Gen. 8, 1—22.)

Din expunerea lui Moise se vede clar întreg desnodământul acțiunii diluviale După el potopul s'a început în anul al 600-lea al etății lui Noe, în luna a doua, adecă în 17 Noemvrie. (După vechiul călindar evreesc, anul se începeà cu ecuinocțiul de toamnă). Patruzeci de zile a plouat, adecă până în 27 Decemvrie; 150 de zile a ținut potopul, adecă până în 17 Aprilie, când au început a scădeà apele, cu prima August apar piscurile munților, după 40 de zile, adecă în 10 Septemvrie eliberează Noe din corabie un corb, apoi un porumb, care neaflându-și loc se întoarce; după 7 zile, adecă în 17 Septemvrie eliberează al doilea porumb, care a adus o ramură de oliv; și după 7 zile adecă în 24 Septemvrie eliberează încă un porumb, care nu s'a mai întors. In 1 Octomvrie Noe ridică coperișul corabiei și privind afară a văzut că pământul s'a uscat; în 27 Noemvrie Dumnezeu agrăi pe Noe, poruncindu-i

să iasă din corabie. Potopul aşadară a ținut chiar un an și 10 zile. Iată a trecut și îngrozitoarea judecată. Apele s'au retras în alviile lor. Întreg pământul e un mormânt. Omenirea păcătoasă s'a distrus.

Și oare întreg neamul omenesc s'a pustiit prin potop?

Sunt unii și au fost, cari neagă nimicirea întregului gen omenesc prin potop. Unii zic că potopul numai pe oamenii din Azia de mijloc i-a nimicit, iară alții că, dupăce Biblia numai pe Cainiți și Sethiți îi amintește, și potopul numai asupra descendenților acestor doi frați Seth și Cain s'a extins; apoi prima păreche de oameni n'a avut numai doi fii, ci mai mulți și urmașii acestora au rămas neatinși de potop. Mai susțin că oamenii pe timpul potopului au fost așa de respirați peste pământ, încât n'a putut fi nimicit prin potop întreg neamul omenesc. În fine se întrebă: că, dacă de potop numai 8 persoane au scăpat, cum s'a putut ca mai târziu cu câteva sute de ani să existe pe malurile Nilului și Eufratului state impopulate și puternice?

Deși aceste obiecțiuni nu s'ar putea considera de chiar vătmătoare învățături bisericii, totuș universalitatea potopului în ce privește nimicirea omenirii, afară de cele 8 suflete, trebuie să o susținem. Dumnezeu chiar pentru aceea a trimis potopul peste întreg neamul omenesc, căci tot a fost stricat și n'a aflat pe nime drept afară de Noe și familia sa. Din faptul că Moise în cartea Facerii cap V, amintește numai pe Seth și Cain și retace numele celorlalți copii ai strămoșilor, nu urmează că ei s'ar fi mântuit de potop, respective nu i-ar fi ajuns potopul, căci în cap VI, întreg neamul omenesc Moise îl împărțește în două tabere contrare, în «fiii lui Dumnezeu» și «fiii omului», sub cari se înțeleg nu numai generațiile descendente dela Seth și Cain, ci generațiile tuturor fiilor strămoșilor noștri. Despre aceasta ne încredințează și locurile paralele ale vechiului și noului Testament, cari toate militează în favorul acestei susțineri. (Eclesiast. c. 44 v. 17—19; II Petru c. II. v. 5).

Apoi în Genesis IX. 18—19 se spune apriat că neamul omenesc a descins, s'a înmulțit din fiii lui Noe: Sem, Ham și Iafet. Scopul moral al diluviului acesta a fost de a nimici tot neamul păcătos, dar nu și regnul animal.

Apoi despre regnul animal nu se amintește nicăiri în Biblie, că derivă dela cele mântuite în corabia lui Noe, cum o spune aceasta despre oameni.

Din acest fapt ușor se poate deduce adevărul, că diluviul a fost universal cu referire la om, dar nu și la regnul animal.

În ce privește cronologiile popoarelor vechi, este știut, că toate datele prin cari se afirmă extraordinara vechime culturală a popoarelor sunt de origine mai recentă, rezultate din hiperzelul singuraticilor bărbați de a se făli cu o cultură veche și cu o origine ce coincide cu originea lumii. Așa Klaproth, cel mai bun cunoscător al literaturii indiene și chineze, originea tabelor astronomice o pune la 700 — înainte de nașterea lui Hristos; alții începuturile culturii le pun la anii 1400—2000, iar alții oscilează cu părerile între anii 2447—3784 înainte de Hristos. Cu alte cuvinte, datele biblice cu referire la universalitatea diluviului, în ce privește omenirea concordează cu datele istorice mai recente referitoare la vechimea popoarelor.

La ultima obiecțiune că, dacă prin potop s'a nimicit toată suflarea omenească, afară de familia lui Noe, cum s'a putut spori așa tare și grabnic neamul omenesc, încât peste câteva sute de ani pe malurile Nilului, Tigrului și Eufratului aflăm state organizate și cu o cultură oarecare, răspundem cu scriitorul *L. Reusch* (Bibel und Natur) în următoarele: Dacă considerăm, în general luat, 6 născuți pe fiecare păreche de oameni, ceea ce chiar și în împrejurările noastre de azi, când omul nu viețuește atât, nu e ceva exagerat, atunci numărul oamenilor în 425 ani dela diluviu s'a ridicat la 800.000,000 (800 milioane). Dacă luăm anual numai $2\frac{1}{2}\%$ sporire — ceea ce între împrejurări normale și azi obvin cazuri de atare sporire — atunci în 500 de ani s'a putut ridica numărul sufletelor la cifra de 180 milioane. Cifrele vorbesc învederat.

Pentruca un popor să ajungă la o anumită stare culturală nu se recere să trăiască mii de ani numai, ci și împrejurări favoritoare și naștere de bărbați distinși, precum și puterea de vieață a unui popor îl ajută mult în evoluția sa culturală. Poziția topografică și calitatea ținuturilor locuite de un popor îl favorizează și în desvoltarea sa spirituală, nu numai în cea economică.

Nu avem deci nici un motiv să ne abatem dela înțelesul literal al referatului biblic cu referire la universalitatea diluviului, ci din contră: altcum nici n'am putea explica cum de istoria aproape a tuturor popoarelor se începe dela diluviu, ba prin felurite legende îl localizează în țara lor, care e întemeiată de patriarhul diluviului — strămoșul lor, dela care descinde neamul lor.

Să ne întoarcem încă puțin la textul referatului. «Și corabia se oprî pe muntele Ararat».

Biblia, considerând și locurile paralele, sub Ararat înțelege piscul cel mai înalt al munților aflători în Asia-vestică între Marea Neagră, Caspică și Mediterană.

Araratul are 2 vârfuri, unul la o înălțime de 5200 m., iar altul la 3900 m. Acum oare pe care Ararat s'a oprit corabia lui Noe, pe cel mai mare ori pe cel mai mic? Nu-i de lipsă să răspundem hotărît la această întrebare, căci ori pe care să se fi oprit, dacă a trecut apa cu 15 coți și peste cel mai mic numai, totuș fără îndoială trebuia să fi fost înecate în apă: ținuturile Armeniei, Mezopotaniei, Persiei, Arabiei și Asiei-mici, cecece din o revărsare de apă locală nu se poate explica.

Biblia ne mai spune: «Și Noe zidi altar lui Iehova și Iehova mirosi miros plăcut și zise Iehova: nu voi mai omorî tot ce e viu cum am făcut... Câte zile va sta pământul nu va înceta sămănătura și secerișul, frigul și căldura, vara și iarna, ziua și noaptea».

Și ca semn al făgăduinței sale arată spectrul solar: «Acesta e semnul legăturii, ce am pus între mine și voi și tot ce e viu... și nu va fi mai mult potop pentru nimicirea a tot trupul».

Ce înseamnă oare aceste cuvinte? Oare până la diluviu n'a fost vară și iarnă, frig și căldură, ziua și noapte? Spectrul solar (curcubeul) oare numai atunci s'a arătat prima dată? Biblia nu ne clarifică îndeajuns, iar părerile exegeților divergează. Unii susțin că anotimpurile și înainte de diluviu au fost ca după diluviu; că cuvintele textului biblic sunt a se lua în înțelesul că de aci înainte nu va mai urmă o astfel de perturbațiune a lor, cum a fost în cursul potopului ce a ținut mai mult de un an de zile. Așa și spectrul solar a fost cunoscut și mai nainte, numai Iehova se provoacă la acest semn, care apare cu deosebire în timpurile ploioase.

Alți exegeți susțin de verosimil, că înainte de potop, n'au fost anotimpuri, căci pe atunci erau alte referințe atmosferice. Spectrul solar deasemenea n'a existat. Se provoacă la rezultatele geologice, în urma cărora se știe că în epoca cvaternară, globul pământesc avea o climă ferbinte, și în ținuturile Asiei-vestice, unde a locuit omenimea în vechime, încă și azi sunt rari ploile sau chiar de loc, deci spectrul solar a putut să nu existe.

Atât e esențial pentru noi, în ceea ce ne spune Scriptura, că D-zeu prin potop mai mult nu va pustii pământul, ceea ce nici diferitele păreri ale învățaților cu referire la sfârșitul lumii nu contrazic.

Cu aceste am tratat referatul biblic despre diluviu, despre acel eveniment istoric, despre care mărturisește și vechia tradiție a popoarelor străvechi.

Preotul *Zah. Manu.*

MITROPOLIA ARDEALULUI SAU BĂLGRADULUI ANTERIOARĂ LUI MIHAI VITEAZUL.

— Incheiere. —

II. In vechime mitropoliile se numiau după numele mitropolei și nu după provincă.

Cum episcopii din mănăstirea mică suburbană a cetății Bălgradului erau și se și întitulau arhiepiscopi și mitropoliți ai țării Ardealului, așa mitropoliții aceștia ardeleni sunt de jure și de facto înaintașii mitropoliților noștri de mai apoi ai Bălgradului.

Privitor însă de întrebarea că de ce mitropoliții noștri își iau atributul lor jurisdicțional dela țară și nu dela capitala și rezidențiala acestei țări, e foarte anevoe a da răspuns mulțamitor. In genere chestiunea aceasta e mult prea vastă și complicată, decât ca să poată fi tratată, fie chiar și cu lacune, în cadrele strâmte ale altei chestiuni puse în discuție. Ajunge aici pentru scopul nostru a releva că, din istoria bisericii creștine universale, fără privire la răsărit și apus, ori la singuraticile state și neamuri, ne încredințăm perfect, că numai în timpurile mai vechi, cam până la 1000 de ani după Hristos și ceva mai bine, mitropoliile își luau numirea lor dela cetățile însemnate unde erau puse.

Datina de a se numi după provinciile, asupra cărora aveau jurisdicție canonică, e mult posterioară datinei prime,¹ ba în vechime nici un unic caz nu se cunoaște, când numirea s'ar fi împrumutat dela țară, regiune și nu dela însaș mitropola.²

Mitropoliile din principatele române, cum bine se știe, încă dela regiune își primiră titulatura.

Se prea poate dealtmintrelea, că prelatul românesc, să fi imitat forma de a se titulă a episcopului catolic, care se numia al Ardealului, ori că doară chipul titulaturii vechi a mitropoliților să fie, ca multe alte nomenclaturi din biserica noastră, curat numai un simplu împrumut calvinesc; căci calvinii atunci și acum își întitulează pe superintendenții lor nu după localități, ci după circumscripții geografice canonice: erdélyi püspök, tiszáninneri, dunamelléki etc. etc. püspökségek.

Ci arhiepiscopii noștri ardeleni de pe vremuri nici nu puteau să-și zică sieși arhiepiscopi de Bălgrad, din simpla cauză, că dânșii înainte de 1556 la nici un caz nu au rezidat în Alba-Iulia, cel puțin nu statornic, de vremece trufașul vlădică catolic nu i-ar fi suferit timp mai lung în preajma sa. Se știe apoi, că numai dela acest timp încoace, când adecă dieta izgoni pe vlădica Bornemisza, se așează capitala și rezidențiala Ardealului stabil în Alba-Iulia; instalându-se rezidența văduvei regine Izabela și a pruncului ei minor Ioan Sigismund Zápolya chiar în palatul episcopului. Inainte de anul 1556 principii Transilvaniei rezidau în diferite orașe ardeleni.

III. Mitropoliți de Ardeal, mitropoliți în Ardeal.

Dacă nu aflăm prelați cu titlul *de Bălgrad*, aflăm în schimb prelați cu numirea *de Ardeal*. Dacă nu avem arhiepiscopi în Bălgrad, nu ne lipsesc mitropoliții țării Ardealului.

Iată-i!

Arhiereul Daniel, pe la 1578, recearcă pe județul Ursu Peatru din Brașov, să-i încasseze amenzile de câte 3 galbeni dela fie-

¹ Dr. Alexandru Grama «Ist. biser. românești unite cu Roma». Blaj 1884, pag. 68.

² Tocmai invers ca și cum eră în uz la Romani. Prefecturile, diecezele și provinciile se titulau după regiune, țară și provincie; așa eră și numirea oficială a magistraților. Fr. N. I. Cherier «Ist. hist. ecclesiasticae», Pestini 1840 I. pag. 146—156.

care păreche de concubinari «de legea grecească» din Braşov, unde eră popă Nicola.

În această hârtie, ce se păstrează până azi la arhiva primăriei Braşov, prelatul nostru se titulă slavoneşte «*Kyr Daniel mitropolit de Severin şi de Ardeal*». ¹

Despre acest Daniel, zicea Bunea, fără să motiveze, că e identic cu chir Daniel *arhiepiscop* al Severinului, *din Feleac* la anul 1488, pentrucă notiţa tetraevangheliului deacolo este confuză şi conţine un anahronizm. ²

Asupra însemnării din Feleac, revenind acum doi ani, domnii: I. M. Moldovanu ³ şi Silv. Dragomir, ⁴ nu reflectează la afirmativa greşală, ⁵ dar în aceeaş vreme dau în tetraevangheliul din vorbă de o altă însemnare foarte relevantă şi aceasta pentru nomenclatura bisericii româneşti din Transilvania, nomenclatură, căreia în cercetările de faţă îi dăm deosebită atenţiune.

În menţionata însemnare insignificantul sat Feleac e numit limpede «*Mitropolia din Feleac*»: «Robul lui Dumnezeu Isac mare vistiar din Văslui Tetraevanghel *Mitropoliei din Feleac* în anul 7006» (=1498).

În codicele dela Feleac, păstrat azi la Blaj, aşadară se află două notiţe privitoare la obiectul ce ne preocupă.

Una alui Isac, care ne arată, că la anul Domnului 1498 *locul mitropoliei* ardelene ortodoxe române eră satul Feleac; alta cu un deceniu mai veche, din 25 Octomvrie 1488, «scrisă (de) cel din urmă între păcătoşi Lazar»; aceasta la rândul ei ne descopere *numele titularului* de Feleac, «Atot prea Sfinţitului Arhiepiscop al Severinului, chir Daniel».

Lui Daniel din 1578, îi urmase în scaun, imediat Ghenadie I. Acesta e numit în «Sobornicul» slavon din Sassebeş tipărit la

¹ I. Bogdan «Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria» Bucur. 1902 pg. 308.

² Bunea «Discursuri etc.» Blaj 1903 pg. 314. Privitor de data 1488, 1487, 1489 ori 1474, vezi *Cipar* «Acte şi Fragmente» Blaj 1860 pg. XII. şi *Gramă* l. c. 73.

³ «Unirea» Blaj Nr 74 ex 1911.

⁴ «Revista Teologică» Sibiiu 1911 pg. 504.

⁵ În un articol separat voiu încercă să argumentez, că e verosimilă presupunerea lui Bunea, că Daniel din 1578, e una şi aceeaş persoană cu Daniel din 1488 şi până atunci despre alte: identificări, presupuneri, confuziuni etc. în jurul episcopiei de Feleac, vezi *Pimen* în ziarul «Ungaria» Cluj 1909 N-rii 199, 200, 204, 205, 206 şi 216.

1580 și în Cazania de Brașov din anul 1581: «preasfințitul mitropolit chir Ghenadie al Ardealului... luminatul *mitropolitul* marele Ghenadie, din tot ținutul *Ardealului* și al Orăzii... marelui de Dumnezeu luminat *arhiepiscopului Ghenadie*, ce au fost spre tot despusul măriei lui Batăr Criștov cu mila lui Dumnezeu ocrămitoriu legiei creștinească.¹

Acest mare luminat arhiepiscop Ghenadie, sau luminat mitropolit marele Ghenadie, e sfințit întru arhieriu de și mai marele mitropolit, de superiorul său «Arhimropolitul» Serafim, din Târgoviște.²

Bunea pentru motivul că episcopul Eftimie fu hirotont de Sârbi în Ipek, — unica astfel de hirotontie pentru arhieriei din Ardeal — voește cu orice preț să credem de «probabil», cumcă și urmașii săi: Daniel și Ghenadie fură sfințiți tot la Ipek, ca așa apoi să se poată explica mult mai ușor împrejurarea, că având dânșii legături cu Sârbii, cari ziceau pe acea vreme episcopilor lor mitropoliți, s'au numit și ai noștri pe sine mitropoliți.³ Ei, dar apriat se știe, cum văzurăm, că Ghenadie e sfințit la Târgoviște, iar despre Daniil nu știm de unde își va fi primit arhieria; considerând însă atributul de «Severin» din titulatura lui, e mai cu cale să-l socotim a fi primit sacramentul din mâinile ierarhului Ungro-Vlahiei.

Trebuie că mai vârtos la aceste două titlaturi se raportă Gr. G. Tocilescu, când aprețiind la academie lucrarea «Vechile episcopii» a lui Bunea, ziceă:

*Faptele pozitive sunt, că au existat peste Carpați din cea mai depărtată vechime, nu numai episcopii teritoriale, dar și o autoritate bisericească superioară română, o arhiepiscopie a țării Ardealului și a părților ungurești.*⁴

Ei bine, această arhiepiscopie a Ardealului, «mutato nomine», e una eademque cu mitropolia Bălgradului!

Iată-i și titularii.

¹ *Bianu-Hodoș* «Bibliografia românească veche» București 1903 t. I. pg. 82; 88 și 91.

² *Iorga* Ist. bis. I. l. c. 181, *idem* Stef. c. mare etc. I. c. 8-9, *Dobrescu* I. c. 58. după *Hurmuzaki* XI pg. 819, Socoteiile Brașovului.

³ *Bunea* «V. episcopii» Blaj 1902 pg. 59 *idem* Discursuri 315-517.

⁴ «Analele academei române» Bucur. 1902-3, ser. II. tom. XXV. pg. 416.

IV. Mitropoliții Bălgradului.

Prima urmă de numire *diplomatică* a scaunului nostru arhieresc, *ca scaun mitropolitan de Bălgrad*, e de sub Ioan de Prizlop, între anii 1585—1605.

La mitropolia din Blaj se află matricea sigilului: «*siiu peciat iob Mitro...l Bel* +», adică *siiu peciat iob*,¹ Mitropolit stol Belgradschi.² Aceasta inscripțiune medio-slavă în linie de cerc însemnează: acesta-i pecetul mitropolitului Ioan al scaunului Bălgradului.

De sigur apoi nu putem stabili, cumcă acest pecet e făcut înainte de intrarea solemnă alui Mihai în Bălgrad și respective înainte de instalarea lui Ioan în noua sa mănăstire, ori că e de pe vremea când dânsul va fi rezidat încă ca și alți antecesori, afară de murii cetății Bălgradului, în casa mică a episcopului Valahilor.

Din această inscripțiune sigilară, pe lângă aceea că prelatul Românilor își ia *atributul* nou de *al Bălgradului*, ne încredințăm încă și despre faptul, că acel prelat se mai numește pe sine și **mitropolit**, cu toate că în decretul său de numire e intitulat ca toți ceilalți antecesori, simplu numai episcop și superintendent³. Deci dară din împrejurările, că arhieriei noștri de pe vremile premergătoare lui Mihai, în actele diplomatice ardelenе sunt cvalificați numai ca episcopi, deloc nu urmează, că acești *episcopi universali* nu erau după drept și fapt³, formali și reali mitropoliți ai Transilvaniei, așa adică la fel, dupăcum își ziceau ei înșiși în actele lor interne de cuprins bisericesc privat.

Diplomația ardeleană eră din samă afară îmbăcsătă de așa numitul «odiuм theologicum» al ighemonilor protestanți, iară ierarhia mitropolitană e o evoluare istorică posterioară vremilor apostolice, evoluări cari protestanților de odinioară și de azi, dupăcum în deobște este bine cunoscut, nu le convin de fel, dreptce nici numele nu i-l pomenesc.

Dacă odată stă cazul dat, că deslăudatul Ioan de Prizlop, superintendent și episcop, în fața diplomației politice e în adevăr

¹ «iob» e greșit scobit în locul lui *ion*. Iorga, Ist. bis. l. c. l. p. 222 cu nota 3.

² Cipar «Arhiv pentru filologie și istorie», Blaj pg. 781.

³ Diploma de numire alui Ioan de Prizlop apud Bunea, V. e. l. c. 60—61 în notă, după «Liber regius» din Arhiva statului unguresc.

mitropolit de Bălgrad, în înțelesul canonic și practic al bisericii românești, așa dupăcum adecă îi place dânsului a se cualifica în pecetea sa oficială, atunci ce motive ar putea să ne împiedece de a socoti de adevărați mitropoliți de Ardeal pe toți predecesorii lui Ioan, cari ca și dânsul încă își asumă aceasta demnitate, cu toate că legile țării îi consideră și pe ei ca și pe Ioan numai simpli episcopi și nimic mai mult?!

A doua urmă de «numire de Bălgrad» o aflăm în titulatura slavonă a arhiepiscopului Dositei: «Din mila lui Dumnezeu prea-sfințitul *arhiepiscop* chir *Dositei al Bălgradului* și a toată țara Ardealului și a Ungariei *iproci*»,¹ (și celeilalte) sau Dositei vlădica de Bălgrad și a toată țara»,² în sfârșit în «niscari tocmele» sinodale din 4 Iulie 1627 își zice lapidar de tot «Vladica Dosotei de Bălgrad».³

O a treia astfel de titulare o întâmpinăm la imediatul urmaș alui Dositei, la Ghenadie II. (Gheorghe Brádi). Și acesta își zice tot numai ca Dosoftei deocamdată nu mitropolit, ci «arhiepiscop din scaunul Bălgradului, etc.»,⁴ ca apoi numai peste un deceniu să se numească el și urmașul său Orest, «*arhimitropoliți al Bălgradului*, în Cazania de Bălgrad».⁵

V. Mitropolia Bălgradului sau mitropolia Ardealului.

Cu toate că dela un timp înainte căpeteniile bisericii de regulă se vor numi arhiepiscopi și mitropoliți de Bălgrad,⁶ totuș se vor mai ivi destule cazuri, când acești demnitari vor preferi să se întituleze tot ca pe vremea veche, zicându-și mitropoliți de Ardeal și întitulând scaunul lor arhipăstoral de mitropolia Ardealului.

Din toamna a. 1605 și până în primăvara a. 1608, peste toți Români ardeleni îl știm pe Spiridon ca suprem superintendent

¹ Hajdău, «Arhiva istorică a României» București, 1865, t. I. part. I. pg. 63.

² Iorga, «Documente românești din arhivele Bistriței», București, 1899, II. pg. 4.

³ Cipar, Act. și frag. l. c. 150.

⁴ idem ibidem 253-4

⁵ Bianu, o. c. 115.

⁶ Pe nici o clipă să nu scăpăm din vedere, că principii ardeleni, cu ocazia denumirilor de prelați și la alte cazuri ce se îmbiau, totdeauna și consecvent în hârtiile lor uzează numai de terminul stereotipic «episcop». O singură dată prelatul e numit de calvini mitropolit Sava I. la 1681, dar și atunci în hârtie nediplomatică. Petru Maior, «Ist. bisericii Românilor», Buda, 1813, pg. 80 în notă.

și episcop.¹ În intervalul acesta calvinizantul Spiridon se întitulă: «Eu *Vlădica Spiridon de Ardeal și Maramureș și celialalte părți din țara ungurească*», ori laconic «*Spiridon Vlădica Ardealului*».²

Un urmaș al său, aici binecunoscutul Dositei, care după cum văzurăm, nu se numiă mitropolit, ci *arhiepiscop*, zic acest *Dositei*, când signează în ungurește, nu va mai îndrăzni a se numi nici arhiepiscop, ci va iscăli ca episcop și nu episcop de Bălgrad, unde își aveă domiciliul regulat în mănăstirea lui Mihai, ci *episcop valah în țara Ardealului*: «Datum in claustro albensi metropolitana, die 1 Ianuarii, anno Domini 1625 Kegelmanet mindenkor joakaro baratya Dazopthey Olah puspeok erdely orszagban.»³

È interesant a relevă împrejurarea, că pe acest Dosoftei, tot numai ca episcop îl știe și episcopul unit din Blaj, Petru Pavel Aron, în oficia sa de datul 7 April 1763: «Venerabili Dorophteo Episcopo, seu Vladico Ecclesiarum Graeco-Valachicarum.»⁴

În condica de hirotonisiri arhieresti a exarhatului Ungrovlahiei, occură induse 6 cazuri de consecrări a mitropoliților din Transilvania. În acest registru biserica noastră e numită deavalma, când mitropolie de Ardeal, când mitropolie de Bălgrad.

La mitropolia Bălgradului sunt «rânduți»: Iosif, Ioasaf și Teofil.⁵

Voevodul Munteniei Constantin Brâncoveanu, cu hrisoavele sale din 1698 și 1700, face danii ierarhiei transilvane. Ambele hârtii numesc ierarhia de aici «*mitropolia beligradului și Arhiepiscopia țării Ardealului*».⁶

Ba încă și după unire se mai folosiă expresiunea: mitropolia Ardealului, mitropolitul țării Ardealului. Chiriadromionul din 1699 are pe: «chir *Atanasie mitropolitul țării*», iar în Bucoava, tipărită tot în acelaș an, tot la Bălgrad, se zice: «chir *Atanasie mitropolitul țării Ardealului*».⁷

¹ Documentul din Liber regius la *Bunea*, V. e. o. c. 74 (73—77).

² *Iorga*, Doc. Bistr. I. c. II. 94—95.

³ *Iorga*, Ștefan cel mare o. c. 34.

⁴ *Bunea*, V. e. 80 nota 3.

⁵ Păharnicul Alexandru Gheanoglu *Lesviodax* «Istoria bisericească universală», București 1845, pg. 312—340.

⁶ Arhiv. I. c. 453 și 455.

⁷ *Bianu* I. c. 369—370, 372.

Iezuiții din Cluj edau un Catehism la Cluj în 1703 și-l închină: «*Archieiscopuluy den czárá Ardaluluy.*»¹

Nu pot afla cum e redată această titulatură alui Atanasie în alte două catehisme tipărite cu blagoslovenia lui, tot de iezuiți: unul în Bălgrad la 1702 alui Boronai² și altul cu litere din 1709 în Sibiiu, alui Szunyog.³

Astfel din faptul, că mai mulți arhieriei din cei de după Mihai se întitulează mitropoliți de Ardeal, și nu de Bălgrad, nici-decum nu urmează și nici că ar putea urmă, că aceștia nu ar fi locuit în Bălgrad, cum nu urmează nici aceea, că înainte de Mihai nu au rezidat și nu au putut rezidă în Bălgrad, pentrucă nu se numesc nicicând de Bălgrad, ci totdeauna numai de țara Ardealului.

Tot așa e și cu privire la celalalt fapt că, deși pozitiv diplomația Ardealului nu-i numia și eventual ici-colea nici nu-i recunoștea pe prelații noștri ca mitropoliți, ci numai ca episcopi, ei totuș au fost de fapt și formali mitropoliți canonici, atât cei posteriori vremii lui Mihai, cât și cei anteriori; dreptce dânșii se și girau pe sine de atari totdeauna când numai li-se oferia bun prilej; cum văzurăm mai sus, ei se numesc în actele lor de drept privat bisericesc arhiepiscopi și mitropoliți.

Din cele desfășurate aici, apare clar, că din punct de privire pozitiv istoric al continuării și respective al reactivării mitropoliei, e cu totul tot indiferent, cum se numește azi biserica de odinioară a Românilor. Sunt corecte și pe deplin îndreptățite ambele titlaturi: mitropolia Bălgradului, ca și mitropolia Ardealului. Foarte înțelepțește au procedat restauratorii la timpul său, când pe una, pe a uniților au întitulat-o a Bălgradului, iar pe cealaltă, ca pe o numire mai veche și totuș neînteruptă ș'au păstrat-o Români ortodocși pentru sine.⁴

¹⁻³ *Bianu* l. c. 447, 440, 480.

⁴ Ortodocșii au protestat până la tron într'o vreme, contra numirii bisericii unite ca mitropolie a Bălgradului. Arhivul l. c. 743 și 781. N. *Popea* «Vechea mitropolie» Sibiiu 1870 p. 174—180. I. M. *Moldovanu* «Spicuire în ist. biser. a Românilor» Blaj 1873 p. 33—4. *Bariț* zice undeva în istoria Transilvaniei, că mitropolia a înviat «în două edițiuni», — dar o ediție e falsificată — adăogăm noi. Redacția!

VI. Nouă probă, încheiere.

Am examinat în capitolele precedente toate datele cunoscute până bine de curând, cari se pot și trebuie să se invoace întru adevărarea pozitivă a existenței așezământului nostru bisericesc mitropolitan de Bălgrad ori de Ardeal, înainte de Mihai Viteazul.

La acestea în anul trecut se mai adause o probă nouă, militantă pentru reala existență a mitropoliei române, cu sediul în Bălgrad, înainte de intrarea lui Mihai.

D-I Dr. Andrei Veress din Cluj edă în Budapesta la 1913, tomul III. din monumentală sa colecție «*Fontes rerum Transilvanicarum*».

Încă în Noemvrie 1913, un modest anonim,¹ în temeiul operii lui Veress, atrage atențiunea cărturarilor români, cumcă învățatul și evlaviosul părinte iezuit Antonie Possevino, la recercarea papei Grigorie al XIII-lea, cercetează Ardealul și capitala sa Bălgradul în anul 1583.²

În darea de samă ce dă în anul următor papei, despre misiunea sa, Possevino spune apriat, că *Românii au un mitropolit, care locuște în Alba-Iulia* și a înființat mai toate bisericile românești din Ardeal. Mai au un episcop în aritul Dejului și al treilea domicilează în Șimleu etc.

Materialul acesta prețios fu apoi mai deaproape studiat de domnii: Păclișanu,³ Păcățanu,⁴ Mangra,⁵ Iorga,⁶ Dragomir⁷ și Brânzău.⁸

Iorga și Brânzău combat aspru puterea de probă peremtoră a mărturiei lui Possevino.

¹ Foaia săptămânală apusă dejă «*Solia satelor*» Cluj 1913 Nr. 45.

² A cutrierat și principatele române la voia lui Petru Cercel și Petru Șchiopul. Scopul de a converti nu și l-a ajuns, căci voveozii numiți, voiau unirea numai spre scopuri politice. Possevino a pus pe grecul catolicelyon Maxim Margunie episcop de Cerigo să scrie un tractat despre purcederea Spiritului sf. și dela Fiul și să-l închine lui Petru Cercel. Vezi prefața la Ghenadie *Endceanu* «*Biser. ortodoxă română*» București an. 1874 p. 624 apoi 1884 nr. 10 pg. 745 - 750, deaci la Ioan *Andrei* «*Incercările romano-catolicilor de a atrage pe Români etc.*» București 1898 p. 69-73; 94 101 și *Nilles* «*Symbollae*» II p. 980.

³ «*Cultura Creștină*» Blaj N-rii 3 și 6 ex 1914.

⁴ «*Telegraful Român*» Sibiiu 1914, Nr. 12.

⁵ *ibid* Nr. 20 din 1914.

⁶ In revista «*Drum Bun*» Bucur. 1914, Nr. 1 și în «*Neamul Românesc*» 1914 Nr. 9.

⁷ Rev. «*Transilvania*» Nr. 3 - 1914.

⁸ Rev. «*Cuvântul Adevărului*» Mănăstirea Prizlop 1914 Nr. 5.

Ci informația ce ni-o întinde Possevino, cum am arătat mai la deal, numai complectează, sau mai corect zis repetă din nou și lămurește din o altă lature adevărul vechiu, stabilit bine deja de mai nainte.

Dealtmîntrelea excepționările ce li-s'a părut că trebuie să le facă față de relația lui Possevino fură sfărmate de d-l Păclișanu.¹

Dacă cumva nu ar mai fi și alte dovezi, cari — din norocire, pe cum văzurăm sunt în abondanță — probează până la evidență reala existență a mitropoliei românești, de înainte de 1600, eu unul încă nu o aş putea admite singur numai pe baza acestui document dela Possevino, cu toate că e clar ca lumina soarelui. Țin adecă morțiș la condițiunile cari fericitul Hajdău le reclamă istoriei, unei istorii critice. Dintre cari a II. și a III. se rapoartă chiar la cazul concret deaici. Iată-i vorbele de aur:

«Chiar o sorginte..., nu e suficientă, dacă este *una*, nesuștinută printr'o serie de mai multe alte considerațiuni... O mărturie mai nouă atunci numai capătă caracterul de fântână, dacă se poate demonstra, că a fost foarte aproape de loc și de timp, sau cel puțin avusese la dispozițiune niște adevărate sorginți în virtutea cărora se pronunță».

Ei bine, dovada dela diplomatul iezuit e sprijinită de o serie întregă de alte dovezi, considerațiuni, sau cum le mai numim vulgo în istoriografie combinațiuni și presumpțiuni violente. Ci Possevino a fost aproape de locul și timpul mărturisirii sale. A fost adecă în Bălgrad, înainte de a se stinge un genunche de oameni dela așezarea mitropoliei române *lângă* Bălgrad, 1556 —1583.

Încheiu cu referatul lui Possevino² despre noi; tradus din italianește de d-l Dragomir:

«Cât despre Valahi (deoarece n'au un teritoriu deosebit, ci locuiesc amestecat printre Unguri și Sași) și atârnă în toate, afară de religiune, de aceia, sub a căror stăpânire locuiesc. Soiul acesta de oameni, deși în trai, în îmbrăcăminte și locuință e ticălos și foarte obișnuit și aplicat la hoții, are cu toate aceste câțiva nobili, dar nu de atâta încredere, cum sunt Ungurii și deși uneori

¹ «Cultura Creștină» Nr. 6 — 1914.

² *Veress* l. c. pg. 64—65.

se dovedesc în războiul mai vrednici, decât Ungurii, cu toate aceste sunt ținuți mai pre jos, în ce privește răsplata, din partea principelui. Și cu toate acestea e mirare, cu câtă tenacitate au ținut ei până astăzi, împreună cu cei din Valahia și Moldova la schisma și ritul grecesc. *Ei au pe unul, care își are reședința în Alba-Iulia ca mitropolit, care a întemeiat oarecum toate bisericile lor,* ce le au astăzi în cuprinsul Transilvaniei. Aceasta demnitate le este confirmată de principe, dacă aduce scrisori dela vreun patriarh sau episcop, prin care se adeverește, că el e episcop. Un alt episcop de al acestora e în ținutul Dejului. Al treilea e în Șimleu. Ei slujesc liturghia în limba rasciană sau sârbească, în care spun, că le-ar fi tradus-o sf. Ieronim. Preoții lor, cari se chiamă popi ca și în Rusia și Moscva, nu înțeleg ceea ce cetesc, deoarece: îndatăce au cunoștință de a ceti slovele, sunt făcuți preoți. Ceremoniile și cuvintele liturgice sunt cam aceleași, ca și la catolici. Posturile și sărbătorile le țin foarte. Dacă vreun nobil, sub a cărui stăpânire se află, vrea să-i constrângă a primi erezia sa, iar ei se plâng pentru asta — ca de obicei — la principe, acesta nu poate întrebuința altă asprime, decât vorbe și muștrări, deoarece, cum spusei, orice soi de sectă e liberă pe moșiile proprii. Treburile duhovnicești ale Valahilor sunt de obicei rezolvite de episcopii lor, având dealtfel multe rătăcirii, cari le au și ceilalți schismatici și care se înțeleg mai amănunțit din comentarul, ce l-am trimis Sfinției Voastre din Moscva.»¹

Gruia.

¹ Cu alt prilej, în o altă serie de idei, voi reveni și analiză din toate punctele de privire, interesantul referat dela Possevino.

PREDICĂ LA ÎNĂLȚAREA SFINTEI CRUCI (14 Septemvrie).

Și purtându-și crucea Sa, au eșit la locul ce se chiamă al căpăținei, care evreește se zice Golgota, unde L-au răstignit pe El.

Ioan 19, 17—18.

Iubiți fii!

Crucea e steag ce dirige lupta de apărare a creștinilor contra ispitelor diavolului. Sfânt și mareț steag! Răstignirea a făcut-o steag. Înainte de Hristos, fiind spânzurătoarea și chinuitoarea făcătorilor de rele, crucea eră numai lemn, cel mai urgisit lemn. Până la Hristos, va să zică, crucea este groaza oamenilor și bucuria diavolului, iar dela Hristos a devenit bucuria oamenilor și groaza diavolului, de care necuratul nu cutează a se apropiă, din contră: de creștinul ce are la sine crucea, necuratul «fuge, se cutremură, neputând-o suferi».

Minunat lemn, minunată armă! Și lemnul, pe care s'a sfârșit Hristos, zăceă în loc necunoscut creștinilor. Jidovii după luarea de pe cruce au îngropat, au ascuns lemnul, să nu pună cumva mâna pe el ca să fie obiect sfânt ucenicilor lui Hristos. Și eră mare fierberea între creștini din pricina aceasta, culmea și-a ajuns-o fierberea pe vremea marelui împărat Constantin. Fierbinte se doriă lemnul, ce — și ca semn numai — e atât de minunat și făcător de minuni. Deosebit ardeă de dorul lemnului pe care a pățimit Domnul Hristos maica împăratului, S. Eiena. Pătrunsă de dorul și pornită spre evlavie, această femeie sfântă părăsește înaltul tron împărătesc, se pogoară la mulțime și cu o ceată mare de cucernici, ce ca și dânsa ard de dorul crucei, pleacă departe, pleacă la locul sfânt în căutarea crucei. Ajung cu mare oboseală până la muntele Golgota, dar nici urmă de cruce. Se îngrijise nelegiuirii să șteargă toate semnele unde a pățimit Hristos. Știricesc, fac studii, sapă peregrinii în toate părțile doar află lemnul. După îndelungate ostenele, nimeresc în sfârșit locul, află neputrezit și lemnul — Sf. Cruce. Supărarea îndată li-se preface în bucurie. Cucernicii și Sf. Elenă uită ostenele, cu aprins foc creștin ridică, sărută lemnul, se închină crucei. Vestea trece ca gândul dela om la om. Popoarele creștine prind vestea și ca roii ce părăsesc coșnițele, își lasă locuințele, peregrinează spre Golgota. Îmbulzeala e mare însă. Necum să sărute, dar nici vedeă nu pot crucea. Se neliniștesc evlavioșii. Sunt foarte nefericiți. Împărăteasa și cu soții ridică atunci o movilă mare, pun în vârf crucea, și o arată popoarelor iubilante. Ziua în care s'a arătat mulțimei Sf. Cruce e zi istorică. Se și numește deatunci zi împărătească, cunoscută sub numele de «Înălțarea Sf. Cruci», și an de an se serbează la 14 Septemvrie. E firesc ca biserica în aceasta zi să ne facă cunoscută moartea și suferințele Domnului Isus Hristos de pe cruce. Aceasta o și face biserica. Toate cântările, toate cetirile de astăzi preamăresc cinstita cruce și patimile. Deosebit se

înșiră suferințele lui Hristos în sfânta evanghelie ce s'a cetit în cursul Liturghiei. Din lunga ei povestire se desprind mai ales cuvintele, puse în fruntea acestei cuvântări: «Și purtându-și crucea sa, au ieșit la locul ce se chiamă al căpăținei, care evreește se zice Golgota, unde L-au răstignit pe El». De aicea — cerându-vă binevoitoarea atenție — înțelesul acestor cuvinte vreau a vi-l tălmăci astăzi.

Citatul evanghelic nici 25 de vorbe nu numără. Este totuș atât de adânc, că s'ar putea scrie cărți asupra lui «ce nici în lumea aceasta nu încap», cum zice Scriptura, și s'ar putea vorbi zile și luni, vieața întreagă, asupra lui și de sfârșit tot nu ne-am apropiă. Aflându-ne însă laolaltă în sfânta biserică numai puțin timp, trebuie să-mi potrivesc tălmăcirea cu timpul mărginit de care dispunem.

Ce ne spune citatul evanghelic?

Dacă bine l-ați înțeles, când s'a cetit, ușor ați aflat că este povestire scurtă a suferințelor lui Isus Hristos. L-au prins jidovii. Dela Ana la Caiafa l-au purtat, batjocorindu-L, scuipându-L pe față, dându-L palme peste obraz. L-au trimis apoi la Pilat să-L judece. A fost dat de Pilat spre moarte. Acum vedem pe Isus în drum spre Golgota, ducându-și crucea. Muntele e înalt, crucea necioplită și grea, Isus cu totulul slăbit. La tot pasul cade deci. De câteori cade însă, palmele, ghionturile ostașilor Îl ridică și-L trimit înainte. Sosesc pe urmă în munte. Aci nelegiuirii Îl desbracă de vestminte, aștern lemnul jos și pe el cruciș pe Hristos. Bat prin mâni și picioare cuielor de fier, cari îl țintue de lemn. Crucea se ridică, o înfig în pământ; și Isus stă spânzurat. Sfășietoare sunt durerile cuielor împlântate prin carnea vie. Isus suferă totuș și tace. Din când în când se aude glasul lui zicând: «Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac» (Luca 23, 34). Ca batjocura să fie și mai desăvârșită, și să se plinească și Scriptura: Cu cei fără de lege s'a socotit (Marcu 15, 28, lângă crucea lui Isus jidovii înfig și alte două cruci alor doi făcători de rele, una de-a dreapta și alta de-a stânga.

De-am fi numai oameni, nu și creștini, de-am avea inimă de piatră, nu cu simțiri omenești, și ar trebui să ne înfiorăm și să protestăm contra barbariei. S'au întristat și contimporanii. Mai mult. Ținuta celui ce se roagă și când își dă duhul pentru asupritorii săi, i-a dus la credința că acela nu poate să aibă vină. S'au întrebat numaidecât toți din toate părțile: cine e, pentruce a murit. Și i-au frapat faptele și învățăturile Melului, pecetluite cu moartea. Atunci s'au prins de dorul lui Hristos. Au început oamenii aceștia a-și *îmblânzi moravurile* și a lăpăda tirănia. Farmecul lui Hristos cel răstignit devine în curând atât de mare, că stăpâni și slugi, bătrâni și tineri, bogați și săraci — fără osebire de vârstă, neam și rang — deavalma se asociază Apostolilor și primesc a fi ucenicii lui Hristos. Și păcătoșii părăsesc faptele rele, intră în oastea creștinilor și se roagă: «Pomenește-ne Doamne când vei veni întru împărăția Ta!». (Luca 23, 42).

Patimile lui Hristos sunt, va să zică, izvorul virtuților și civilizației umanitare creștine, cari prin straformarea sufletească ce au exoperat-o, (îmblânzind firea omului, făcându-l miel din fiară ce eră), au schimbat toată fața pământului.

Inima, nu pandurii, prefac moravurile. Biciul poate înfrică, lanțul poate țineă legat. Cu îndepărtarea biciului și lanțului, dacă nu s'a frământat sufletul, omul tot om rău rămâne. Temnița nu pe mulți corege, corege însă iute și bine martirajul, jertfirea de sine pentru binele obștesc. Hristos ca martir a devenit reformatorul cel mare al inimei. Cine deci poate din destul prețui pe Hristos ca martir și ca răscumpărător, de El este influințat și cu El rămâne, căci îndemnul de a face bine pentru creștin, nu este îndemn din afară spoitură, ci îndemn din lăuntru. Îndemnul din lăuntru nu are a face nimic cu pandurii, ori cu frica pedepselor omenești.

Acî zace marea însemnătate a răstignirii, a patimilor. *S'a atras prin patimi atenția asupra lumii interne a omului, s'a adus omul la cunoștința de sine.* Din patima pe cruce s'a desfăcut însă imediat și alt bine. Ni-s'au îndreptat privirile asupra semenilor noștri și am primit îndemnul ce se cuprinde în graiul Apostolului ce zice: «Purtați sarcina unul altuia, și așa veți plini legea lui Hristos» (Galateni 6, 2). Îndemnul e firesc. Dacă Hristos a pățimit pentru noi, au nu se cade și nouă a pățimi pentru semenii noștri? Împlinim noi legea, când dela alții așteptăm totul și nouă nu ne impunem nici o jertfă? Firescul răspuns a fost și este: Și nouă se cade a duce sarcina altora. Cumpănind bine lucrurile cu cumpăna ce ni-o impune bunul simț, aflăm că facerea de bine, ajutorul faptic dat nenorociților, ridicarea căzuților, săturarea flămânzilor procură îndestulare și e împreună cu mare mulțămire sufletească. Mulțămirea apoi este așa bunățate că cu nimic nu se poate înlocui. Îmi aduc mie liniște sufletească galbinii ferecați în ladă? Frică, da, că vin furii pe mine și mi-i duc! Cât de altă e starea mea internă, când am scos dela năcaz mare cu galbinii pe un năcăjit! Și ce mângăiere pot aveă în ospețe știindu-mă împrejmuat de flămânzi, bolnavi și goi, cari se uită la mine și plâng! O, ce rău nume au sgârceiții, egoiștii, nemiloșii! Cât de netrebnice mădulări ale societății sunt ei!

Care trebuie să fie anume jertfele ce ni-le impunem față de consociitari, ni-le spune apostolul Pavel grăind: «Rogu-vă pe voi fraților, înțelepțiți pe cei fără rânduială, mângăiați pe cei slabi de inimă, sprijiniți pe cei neputincioși, fiți răbdători spre toți. Vedeți să nu întoarce cineva rău pentru rău cuiva, ci pururea cele bune să urmați, și unul spre altul și spre toți» (I. Tesal. 5, 14—15).

Ce cere apostolul nici se poate numi jertfă prea mare. E curat o mică prestație, impusă de rezoane de cetățenie și pașnică conviețuire. Au nu duce la bine obștesc cerința, de a ne mângăia și înțelepți unii pe alții? Fără sprijin împrumutat, fără răbdare și fără a căută a face bine soților

— au putem trăi laolaltă? Societatea răilor neapărat se desface, ca și societatea fiarelor ce se mănâncă una pe alta.

«Fiți următorii lui Dumnezeu ca niște fii iubiți» zice Apostolul (Efes. 5, 1) și iarăș: «Cu vrednicie să umblați după chemarea cu care sunteți chemați» (Idem 4, 1). Următorii lui Dumnezeu și vrednici de chemare vom fi, înțelepțindu-ne, mângâindu-ne, sprijinindu-ne împrumutat, iertând unii altora greșelile și nerăsplătind răul cu rău... Aud oare aceste îndemnuri părinții? Audu-le slujbașii, dregătorii, puternicii? Audu-le mai ales le-neșii? Cât de săracă, cât de plină de amar este vieța fără lucru! Vreamea trece greu și *uritul* îi mistue pe leneși!

Din vorbele: «Și purtându-și crucea Sa, au eșit la locul ce se chiamă al căpăținei, care evreește se zice Golgota, unde L-au răstignit pe El» — scoatem și un al treilea foarte mare adevăr, care îl descoper acî. Adam, cum știm, a fost scos din Raiu. Următorii lui s'au depărtat din ce în ce de Dumnezeu. În fel și formă au vătămat maiestatea dumnezească. Dacă judecata cerească eră răsbunătoare ca cea a oamenilor, ne-am fi stins ca sodomlenii, ori ca cei din vremea potopului de apă. Dar trăim și ne dezvoltăm, ridicându-ne din ce în ce la vieța suprapământească, împlinind vorba Apostolului: «cu duhul să umblați!» Cui mulțumim mântuirea? Dela Celce pe cruce s'a răstignit, am dobândit harul cel făgăduit. «Și se vor binecuvânta în seminția ta toate neamurile pământului» (Facere 22, 18) — a zis Dumnezeu lui Avram. Cetim și la evangelistul: «Așa a iubit Dumnezeu lumea, cât și pe Fiul său cel unul născut l-a dat, ca tot celce crede întru Dânsul să nu piară, ci să aibă vieța de veci. Că n'a trimis Dumnezeu pe Fiul său în lume să judece lumea, ci să se mantuească lumea prin El» (Ioan 3, 16—17).

Din dragostea pentru om, a trimis Dumnezeu pe Isus Hristos, spre a ne ridică în lumea spirituală. Ce dovedește aceasta? Dovedește, că asupra noastră au planat aripile ocrotitoare alui Dumnezeu și planează și astăzi, căci iată ce cetim într'alt loc: «Căutați pasările ceriului, că nici seamănă, nici seceră, nici adună în jitnițe, și Tatăl vostru le hrănește pe ele: au nu sunteți voi cu mult mai aleși decât acele. Dar cine dintre voi, grijindu-se, poate să adaugă sfatului său un cot. Și de haină de ce vă grijiți? Socotiți crinii câmpului cum cresc, nici se ostenesc, nici torc. Iară zic vouă, că nici Solomon întru mărirea sa nu s'a îmbrăcat ca unul din aceștia. Deci dacă pe iarba câmpului, care astăzi este și mâne se aruncă în cuptor Dumnezeu așa o îmbracă: au nu cu atât mai vârtos pe voi, puțin credincioșilor. Drept aceea să nu vă grijiți zicând: ce vom mânca și ce vom bea, sau cu ce ne vom îmbracă, că toate aceste păgânii le caută, că știe Tatăl vostru cel ceresc că vă trebuiesc toate aceste. Deci căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea lui, și aceste toate se vor adaugă vouă (Mat. 6, 26—33). Este va să zică *pronie dumnezească*. Pronia ne-a mântuit și ne va mai mântui, ori în ce primejdii am cădea. Pronia, adecă grija lui Dumnezeu ne scapă de boale, ne trece întregi prin pericole. Creștinilor adevărați nu le pasă de sărăcie, de dureri, de nefec-

riciri, nici de moarte. Ei nu sunt «fiii nimănu», nu sunt streini. Oricât de singuri ar fi în lume, se simt în tot locul acasă, căci cu ei este Dumnezeu. Câtă mângăiere! câtă filozofie în patima de pe cruce!

.....
Ori din care parte am primî citatul, în care ne ocupăm, aflăm că este măreț.

Se află cu toate acestea bârfitori, cari contrapun înțelepciunea ome-nească celei dumnezeești. Cuvintelor clare ale Scripturei — evident la șoapta duhului rău — le dau apoi înțeles după caprițiile omenești, și caută a le micșorâ prețul în fel și formă. Referitor la moartea lui Hristos pe cruce, iată ce au iscodit! Au zis întâi: «Nu Hristos a stat pe cruce, nu pe Hristos l-au judecat Jidovii! Umbra lui Hristos, nălucă a stat de față. Numai s'a părut oamenilor că e Hristos!...» Iscoada răutăcioasă și-a dat curând de mal. Au venit martorii oculari, cari și-au pus vieța pentru adevăr și au strigat: Sunteți în rătăcire! Hristos, adevăratul Hristos a suferit moartea. Am văzut și știm! Lîmpede spune și evanghelia, că Hristos, nu fantoma a suferit pe cruce. Întâmplarea cu Toma necredinciosul (Ioan 20, 24—29), care după ce a pipăit bine a strigat lui Hristos: Domnul meu și Dumnezeu meu! este așa cred fapt, care desminte supoziția «nălucei». Perzând astfel bârfitorii baza, probabil tot cu scop rău, au recurs la altă apucătură: «De ce s'a lăsat Hristos să fie răstignit? De ce nu a exoperat, ca Atotputernic, mântuirea pe altă cale?»... La prima privire s'ar părea întemeiată argumentația. Cercetată deaproape, se dovedește însă de gândire copilărească. Arătai mai sus, că Dumnezeu a promis lui Avram, că din seminția lui se vor binecuvânta neamurile. Prin asta ne-a spus Dumnezeu, că *venirea Mesiei se ține de hotărîrile mari dumnezeești ce se pot schimbâ*. Se întărește acest înțeles și cu cuvintele lui Isus către Petru, când acela tăiașe urechea slugii Malch: «Bagă sabia ta în teacă, *au nu voui bea pâharul care mi-a dat mie Tatăl*» (Ioan 18, 11). Cerând deci dela Dumnezeu a mută ce nu se mută, nu se poate mută, face nici mai mult, nici mai puțin, decât a pofti să se contrazică Dumnezeu și să recunoască că ce a făcut și hotărît, nu bine a făcut și nu bine a hotărît. Aceasta e hulă și se numește cu alte cuvinte vătămarea maiestății dumnezeești, care aduce pedeapsa cu moartea. «Tot păcatul și hula se va iertâ oamenilor — zice Hristos — iar hula care este asupra duhului, nu se va iertâ oamenilor. Și oricine va zice cuvântul împotriva fiului omenesc, se va iertâ lui, iar celce va zice împotriva Duhului sfânt, nu se va iertâ lui nici în acest veac, nici în celce va să fie» (Mat. 12, 31—32). Iată imposibilitatea și greutatea vorbeii nesocotite! Scrintitura vorbeii se face și mai înțeleasă dacă luăm în socotință urmările. — «Să fi dat Dumnezeu *curs mai demn mântuirii*, nu moartea rușinoasă de pe cruce!» — zic bârfitorii. «Cursul nou și demn» înseamnă în cazul de față nu mai puțin decât *rebeliune*. Două rebeliuni s'au ivit până acum: odată îngerii din ceriu s'au revoltat, altădată Adam și Cain a schimbat ordinea morală. Amândouă rebeliunile

au tras după sine căderi și au avut de tot grave urmări. Rehabilitarea nici până azi nu e terminată. Ce eră oare, dacă și Hristos, adevărat Dumnezeu, făcea rebeliune contra dumnezeirii? Haosul e de nedescris. Argumentul cu «demnitatea» nici merită altfel combatere. Ori stăpânul ce vorbește cu servitorii, ba să pune în brazdă cu ei, se face nedemn? Ori își vatămă demnitatea împăratul ce se coboară de pe tron și se amestecă printre supuși? Dimpotrivă: coborîrea asigură în ambe cazurile popularitatea și încrederea supușilor. Astfel de supuși urmează orbește în oricare parte s'ar comandă la luptă. Adevărurile religioase și-au primit tăriă chiar prin contactul ce l-a întreținut Dumnezeu cu oamenii, trimițând slugii, în urmă prin Fiul său în lume. Deaceea a fost lipsă, ca Isus să vină pe pământ, să vorbească cu oamenii, să poarte toate durerile lor, chiar și moartea.

Trec acum la seama de oameni, ce se poartă nepăsător față de tot ce e bisericesc. Deosebim două feluri de nepăsători. Unii se recrutează din tinerii a căror părinți nu le dau creșterea cuvenită religioasă. Lenea se va răsbună ea, când temnițele vor fi pline și când nu va mai fi siguranță nici vieața. Dar să las pe aceștia, va veni altădată rândul lor. Am în vedere aci nepăsătorii ce sunt influențați de curente rele, și sub stăpânirea acelora slobod vorbe ca aceste: «De atâteaori am auzit patima lui Hristos, că mi-s'a tocit simțul. Pentru mine acum patima este ecoul îndepărtat al tunetului, de care nu mai am groază!» Bieți oameni seduși! Dacă buruiiana lor nu ar fi lătită așa de mult, cum de fapt este, le-am putea răspunde scurt cu Hristos: «Iartă-le Doamne, că nu știu ce fac!» Dar sunt mulți. De dragul păcii lor sufletești, mă țin îndatorat a le arăta ră-tăcirea. »*Ș'au tocit simțul, zic, nu are ecou în sufletul lor patima!*» Trist de tot. Cu acelaș drept ar putea zice: Atât de mult am folosit pânea că ni-s'a urît de pâne, de-acum încolo nici o vrajă nu mai are pentru noi pânea! Zice-vor așa? Nu! Hotărît nu! Stomacul flămând cere hrană, hrana stomacului nicicând nu se poate numi veche. Ba pururea e nouă, căci pururea întărește corpul. Deaceea ar fi nebunie a o respinge. Credința în Dumnezeu este hrana sufletului, de care are mare lipsă sufletul. De ce o resping pe aceea? Din curată nebunie! Luându-se după străluciri, ca și fluturul ce aleargă în para luminei, li-se pare că vorbele late și umflate ale unor proroci mincinoși aduc fericirea. Își pun toată încrederea în învățăturile profane, «stihiile lumii», cum le zice Apostolul, și nu văd că își ard ca fluturul aripile. Dumnezeu este veșnic, neschimbăcios, prin urmare și adevărurile Sale sunt veșnice, nu se mută. «Pentru aceasta am venit în lume să mărturisesc adevărul — zice Isus (Ioan 18, 37)». Se pricepe deci, că cine în adevărurile veșnice își pune nădejdea, zidește casă pe temelie de stâncă, care nu se surpă nicicând; cine însă după *filozofii lumești* se ia, casa sufletului și-o pune pe năsip, ce ușor se spală și din moment în moment amenință cu ruin. Știința ome-nească, se știe bine, nu poate avea statornicie. Deaceea e bine să alun-

găm ispitele diavolești și să ne întoarcem către maica biserică, care predică: «*Tot binele și toată darea desăvârșită de sus este dela Tine părintele luminilor*» . . . Moșilor, strămoșilor a fost scut puternic biserică. Au nu ne va fi și nouă? Să nu fie! Căci e bun scutul ei, și veșnică hrană. Împărăția lui D-zeu, care este pacea, bunăvoirea între oameni și credința, numai prin biserică ne poate veni. Ținând strâns la biserică, ca fumul se vor risipi toate intrigile necuratului.

.....
Iubiților! Biserica a pus înainte crucea, a rânduit post și închinăciuni pentru astăzi, ca să ne ușurăm trupul și să ne avântăm cu sufletul la înălțimea evlaviei sf. Elene, ce a avut-o când a căutat cinstita cruce. Fie, ca Hristos să între mai adânc în inimile noastre reci! Fie și darul lui Dumnezeu cu voi cu toți Amin!

Vasile Gan,
protopop.

MIȘCAREA LITERARĂ.

«*Cuvântări la sfântul botez, cununii și înmormântări, de Petru Popa, par. în F.-Oșorheiu.*¹

Oficiul preotesc, nefiind legat în mod sistematic, zi de zi, de anumite ore de slujbă, pecum sunt alte oficii, pare de tot ușor, de tot liber. Și din această aparență înșelătoare scot unii vorbe de critică la adresa preoției. Se aduc însă acuze, fără să le treacă prin minte acelor «*judecători*», că preotul e legat de slujbă și de casă, neștiind ceasul nici clipa, în care unul sau altul dintre credincioși, spre îndeplinirea a câtor și mai câtor cerințe religioase, dintre cari unele, precum e împărtășirea cu sf. Cuminectură, botezul la nașteri abnormale, sunt de tot grave și cer o îndeplinire urgentă.

Grele sunt serviciile dumnezeiești din Dumineci și sărbători; grele sânt slujbele din noapte, când preotul, deși expus a cădea într'o boală sau alta, e îndatorat a părăsi patul cald, de multeori în cea mai târzie și mai urită vreme, pentru a alerga la cutare creștin din cutare deal sau vale spre a-l găti pentru calea veșniciei. Fără îndoială, că mai presus de toate, e greutatea cuvântului, pe care, pe lângă îndatorirea serviciului liturgic și al predicii îl mai cer preotului diferitele privilegii ocazionale, dintre cari unele, deși prin publicul ascultător de intelectuali, devin pretensive, nu lasă preotului din pricina altor cerințe și ocupațiuni, cari de multeori coincid în aceaș vreme, nici cel mai scurt timp de pregătire.

Găsindu-ne noi de noi, țin de prisos a mai stăruî asupra lor; le cunoaștem cu toții.

Sunt însă sigur, că numai în vederea acestora, în nădejdea alungării bârfelelor și a osândelor grăbite și nejudicate, a stăruit și fratele nostru

¹ Dare de seamă făcută în ședința Cercului preotesc, ținut în Tilișca.

din Bihor, pentru a veni în ajutorul preoțimei, printr'un mănunchiu de cuvântări ocazionale, cuprinse în volumul de 111 pagini. Deși unora dintre noi poate vor fi cunoscute, am găsit totuș de bine în acest cerc de înfrățire și îmbogățire reciprocă, a stărui pe scurt asupra lor, spre a vedea întrucât autorul și-a ajuns scopul, întrucât ne vor putea fi și nouă de folos și de ajutor.

Cuvântările ocazionale ale părintelui Petru Popa se împart în 3 grupe și anume: I. Cuvântări la botez, pag. 5—8; II la cununii, pag. 9—19 și III. funebrele pag. 20—99. Acestea din urmă cuprinzând viața omului de toată vârsta, precum și ocupația se subîmpart în cuvântări: *a*) la prunci (20—32); *b*) la tineri (33—45), *c*) la bărbați și femei (45—73); *d*) la bătrâni; (73—87) și *l*) la preoți și învățători (87—99).

Atât pentru micile odrasle dela botez, cât pentru cununați și morți de diferită etate și învățare socială, părintele Popa găsește cuvinte potrivite de a arăta însemnătatea actului ce se săvârșește, de a desprinde învățăminte și povețe frumoase pentru ceice-și leagă viața unul cu altul, de a alina, împacă și mângăia diferitele încercări și pierderi omenești, de a îmbrăca diferitele ceremonii religioase într'o haină frumoasă, solemnă și înălțătoare. Apoape toate afirmările le întemeiază și întărește cu pilduri decorative, luate din sf. Scriptură sau din Istoria Universală.

Limba și stilul sunt simple și frumoase; curge ușor și e pe înțelesul tuturor. Se deosebesc mult de alte predici, de acest soi. Pe când cele mai multe sunt lungi și greoaie, conduse de mai multe idei, caracteristica predicilor părintelui Popa e singurul fir, singura idee, în jurul căreia se deslușește întreaga acțiune, și care după instrucțiunea celor mai de seamă omiletici, trebuie să conducă orice predică cu pretențiunea de a fi succasă. Sunt scurte și gătite într'o haină curată și românească, fără multe brodarii. Partea cea mai mare din acest soi de cuvântări cere o prelucrare și o potrivire. Acestea aproape în întregime se pot întrebuiși pe lângă schimbări de tot mici, sau chiar de loc. Autorul s'a și nizuț într'acolo, dupăcum în prefață însuș spune: «Cuvântările nu sunt lungi și mi-am dat silința a încunjură toate cuvintele neobișnuite în graiul de rând al poporului, fiindu-mi unicul scop, a pune în mâna fraților ce samănă agrul Domnului o colecțiune de predici, care în întregime să se poată utiliza la prilejurile ce obvin în viața pastorală». Acest scop și l-a și ajuns autorul.

Citatele deasemeni sunt bine alese și deși desvoltate într'o formă concisă a reușit și fie pe înțelesul și folosul credincioșilor. Spre a documenta măcar în parte cele înșirate îmi îngăduiți a Vă ceti unele spicuri dintr'o predică dela botez: «Mântuitorul nostru Isus Hristos, alegându-și vestitorii evangheliei sale, pe apostoli, i-a trimis în lume cu cuvintele: mergând, învățați toate neamurile..... Ceice primiau învățăturile Lui, se lăpădau de obiceiurile lor de mai nainte, își schimbau gândurile lor și ca semn văzut că într'adevăr părăsesc cele vechi și încep o viață nouă, li-se împărtășiă taina sfântului botez».

«Această sfântă taină o săvârșim și noi astăzi asupra acestei mici zidiri alui Dumnezeu»... (p. 5).

«În vechime, iub. creșt., omenimea aveă obiceiul a privi stelele ceriului când i-se nășteă vreun fiu ori fică, credința acelor vremuri eră că din mișcările stelelor se poate ști viitorul celui nou născut. Spre ceriu să ridicăm și noi ochii noștri și să rugăm pe bunul Dumnezeu, ca acest odor să fie încălzit de duhul sfânt, ca să crească spre preamărirea lui Dumnezeu»... (p. 6.)

Din cuvântarea dela cununia unor intelectuali:

... «Inima voastră, fiilor, azi este plină de bucurie, ceriul gândirii voastre este preserat cu stelele fericirii și cu mii de raze strălucitoare, și într'un colț vi-se arată în colori de curcubeu viitorul acestei legături de dragoste, care acum se pecetluște prin darul duhului sfânt. Aceste bucurii, proprii firii tinerilor însă, de multeori vor fi schimbate cu zile no-roase; marea în zori de zi de multeori este lină, iar în spre sară se sbate în valuri, — oricine este acela care a rupt vr'odată roze ca vr'un ghimpe să nu-l supere. Toate valurile vieții însă, toate supărările voastre topiți-le în frica de Dumnezeu și în înțelepciunea despre care cu atâta convingere ne vorbește Solomon».

«Timpul de azi nu se poate numi — ce-i drept — timpul religiunii, căci frica de Dumnezeu unii cărturari o cred eșită din modă, dar se înșală foarte, căci adevărurile cuprinse în evanghelia lui Hristos sunt veșnice, cum soarele de pe ceriu pururea ne încălzește cu razele sale. Cel mai mic firicel de iarbă pentruca să crească și să trăească are lipsă de căldură, lumină și umezeală, fără de cari nu poate există; Căsătoria fiilor încă este o legătură a căreia viitor depinde dela *credința* sub puterea căreia se leagă — dela *dragostea* curată, sinceră și dela *tăria nădejzii* cu care cei căsătoriți privesc în viitor. Aceste trei virtuți creștinești însă, precum una este legea voastră, așa unul trebuie să fie și gândul vostru de ale sporî și susțineă, și dacă aceste lucruri nu le veți da uitării, fericirea voastră va fi îndoită, iar necazurile vieții nespuse de ușoare.»... p. 9 și 10.

Dela înmormântarea unui om ce lasă orfani: «de două zile încoaci un glas trist de clopot ne trezește din somn în zori de zi, limba clopotelor noastre de două zile rostește geloase cuvinte, înspăimântător cântec se aude trecând peste satul nostru. Toate aceste sunt pentrucă vrednicul nostru credincios N. N. nu mai este între cei vii, ci s'a mutat la cele veșnice».

«Sguduitoare ziuă este aceasta, căci moartea la întâmplarea de azi nu și-a întins mregea sa numai asupra acestui răposat în Domnul, ci și-a lătit aripile și peste mama nemângăiată alor doi prunci, cari în desnădejdea lor toți strigă cu prorocul Ieremia: Vai nouă că ai luat cununa de pe capul nostru»....

... «Când un prunc mic se despică de pe pomul vieții, ca și un mugure crud, când un om bătrân îngreuiat de grijile vieții și obosit de

trudă își dorește cele din urmă zile ale sale — nu se înduioșează într'atâta sufletul nostru, — când un bărbat în cea mai frumoasă vârstă și putere, un om înțelept, propta familiei sale și fericirea orfanilor săi, atunci tuturora ni-se umplu ochii de lacrimi, căci vedem punându-se în groapă comoara cea mai scumpă a unei soții și alor doi frați».. «da întristată familie a-ți pierdut dreapta și stânga voastră, dar cu voi rămâne: darul și mila lui Dumnezeu. S'a luat cununa de pe capul vostru, s'a mutat dela voi soarele care vă încălziă la sânul său, nu vă întristați însă, căci bunul Dumnezeu și mai departe vă va hrăni pe voi cu mană cerească».

«Durerile și năcazurile multe și lui Iov i-au stors puterile, dar precum un pom tăiat la rădăcini iarăș înfrunzește, așa și el iară s'a înseninat, când bunul Dumnezeu i-a întors zilele spre bine. Iosif, pe care frații să-i l-au vândut, n'ar fi crezut ca vreodată să-și vadă părinții săi și cu toate aceste, soartea și împrejurările pe neașteptate l-au ajutat ca iarăș să-și poată îmbrățișa scumpii săi părinți.

«Astfel ni-se trimitte dela tronul ceresc înger păzitor, care alină durerile și întristările noastre».

De încheiere țin a mai aminti, că are și «Iertăciuni la cazurile de moarte», dela pag. 100—111. *a)* Bărbatul dela soție, *b)* Tata dela fiu; *c)* soția dela bărbat; *d)* mama dela fii; *e)* fii dela părinți, cătră frați, surori, unchiu, mătușe veri, verișoare, vecini, cunoscuți și credincioșii cei de față la înmormântare». Acestea deasemeni sunt bine întocmite, și luând în considerare greutatea, dupăcum se obișnuște în unele părți, de-a rostii la fiecare îngropăciune predică, s'ar putea în bună parte înlocui cu astfel de iertăciuni.

Cartea părintelui Popa e deci binevenită și în stare a înlocui multe neajunsuri din vieța noastră pastorală. Nu poate să fie decât spre folosul, ajutorul și orientarea oricărui slujitor al altarului. Recomandându-o cu toată căldura, doresc a nu lipsi din biblioteca nici unui preot.

Pețul 2 Cor. Se poate cumpăra dela Tipografia diecezană din Arad.

Ioan Popa, paroh.

*

Pildele Mântuitorului Isus Hristos, scoase din sf. Evanghelie și tâl-cuite după mai multe cărți spre folosul sufletesc al poporului și mai ales al tinerimei, de *Arhiereul Antim Petrescu-Botoșeneanu*, vicarul sf. mitropolii a Moldovei și Sucevei. Iași 1914, pag. 74, prețul 50 bani.

Cu multă bucurie am anunțat în această revistă orice publicație datorită P. S. Sale arhiereul Antim, pentrucă toate sunt scrise ca să servească la întărirea religiozității și moralității în fii bisericei și neamului nostru.

De astădată P. S. Sa, în scrierea anunțată mai sus, ne tâlcuește la înțeles și în deosebi având în vedere educația religioasă-morală a tinerimei, pildele neîntrecute în care Mântuitorul a concretizat mântuitoarele

învățăturii ale evangheliei. Pe lângă scurte aplicări la viață P. S. Sa dă în legătură ca fiecare pildă îndemnuri de a urma învățătura ce se desprinde din ea. În acest chip scrierea de față se adresează nu numai rațiunii, ci și voinții cetitorilor. Stilul e limpede și curgător, deci potrivit cu ideile desfășurate și cu scopul ce-l are autorul în vedere. Scurțimea interpretărilor face ca înțelesul lor să se imprime în mintea cetitorilor cu atât mai bine. Iată un exemplu. Vorbind de pilda despre nunta fiului de împărat, la care luase parte și un om ce nu avea haină de nuntă, scoate din ea încheierea morală: «Noi cu adevărat suntem din rândurile acelor cari au primit chemarea dela Dumnezeu, dar nu trebuie să uităm niciodată că numai adevărata sfințenie ne face potriviți să fim și părtași ai acelei fericiri. Sfințenia îmbracă sufletul mai bine decât haina cea frumoasă trupul. Celce se înfățișează cu haine de toate zilele la o nuntă de rând a vreunui cetățean, acela atrage negreșit asupra sa o mare necinste. Tot asemenea celce ar vrea să se facă părtaș împărăției cerești fără sfințenie, tot atât de puțin ar fi suferit unul ca acesta acolo, ca și cerșitorul îmbrăcat în sdrențe la masa de nuntă a unui fiu de împărat. Să ne silim dar, iubii creștini, ca în viața aceasta să ne îmbrăcăm în haina de nuntă a faptelor bune, ca astfel milostivul Dumnezeu, să vă primească în viața cealaltă în împărăția ceriurilor».

Recomandăm cetitorilor această scriere.

*

Mijloacele de a desvoltă patriotismul și rolul Societății ortodoxe naționale a femeilor române. Conferință ținută la grădina de copii Nr. 1 a Societății ortodoxe naționale române, de d-șoara *Natalia G. Pruncu*. București, 1914.

Devotata secretară a Societății ortodoxe naționale a femeilor române desvoltă, în această conferință, idei frumoase despre educația religioasă și națională. Între altele, despre educația fetelor spune: «Cultura fetelor unei țări și a unui neam are o înrăurire hotărâtoare asupra viitorului acelu neam; deci neamul care vrea să se desvolte și înainteze în direcții sănătoase și să nu se înstrăineze, trebuie să ferească educația fetelor sale de orice influență străină, contrară acestei ținte, dându-le tuturora o conștientă educație națională».

*

Anuarul XXX al institutului pedagogic-teologic al arhiepiscopiei ort. române transilvane în Sibiiu, pe anul școlar 1913/14, publicat de *Dr. Eusebiu R. Roșca*, director. Sibiiu 1914.

În partea literară, prof. Dr. S. Dragomir publică un frumos și interesant studiu despre «Relațiile bisericești ale Românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII.» În cealaltă parte se publică informațiuni din viața institutului.

*

Anuarul institutului pedagogic-teologic ortodox român din Arad, pe anul 1913/14, redactat de *Roman R. Ciorogariu*, director. Arad 1914.

Acest anuar e închinat memoriei harnicului și învățatului profesor *Dr. Petru Pipoș*, care a trecut la cele veșnice în anul trecut, după ce a desfășurat o bogată și stăruitoare muncă de 32 ani la acea școală, în care timp a crescut învățători devotați chemării lor de educatori ai poporului și a îmbogățit literatura pedagogică cu scrieri de valoare. Se publică două studii datorite regretatului profesor, unul despre: «*Dr. W. Rein și activitatea sa pedagogică*», altul despre «*J. I. Rousseau, ideile sale pedagogice și critica acestora*». În partea oficioasă se dau informațiuni din viața institutului.

CRONICĂ BISERICESCĂ-CULTURALĂ.

Credința și faptele. Doi teologi, unul ortodox și celalalt protestant, plimbându-se pe țărmul unui lac, discutau împreună despre condițiile mântuirii. Cel ortodox susținea, că pentru mântuire, pe lângă credință sunt necesare și faptele bune izvorite din credință. Teologul protestant se trudiă să dovedească, că numai prin credință se poate mântui omul. După un timp oarecare de discuție, s'au hotărît să facă o plimbare cu barca pe lac. Urcându-se în barcă, au observat că gondolierul gravase pe cele două lopeți de vâslit niște cuvinte. Plecându-se să cetească, au constatat că pe o lopată eră gravat cuvântul «*credință*», iar pe cealaltă lopată cuvântul «*fapte*». Atunci învățații teologi au întrebat pe gondolier, ce însemnătate au cuvintele de pe cele două lopeți. «Am să vă arăt îndată» — răspuse gondolierul, și începû să vâslească numai cu lopata pe care eră gravat cuvântul «*credință*», dar barca nu înaintă, ci se învârteă pe loc. După aceea începû să vâslească numai cu cealaltă lopată, pe care sta cuvântul «*fapte*», dar barca nici acum nu mergeă înainte, ci se învârteă pe loc, în direcția opusă cu cea în care se învârtise mai înainte. În sfârșit puse mâinile pe amândouă lopețile și începû să vâslească, mânănd barca cu putere și istețime înainte. «Vedeți acum» — răspuse gondolierul — «de ce am numit eu lopețile pe una «*credință*» și pe cealaltă «*fapte*», căci numai când vâslesc cu amândouă dau înainte».

Această pildă a fost atât de convingătoare, încât discuția dintre cei doi teologi s'a sfârșit în favorul celui ortodox. Că numai acel creștin care vâslește pe marea vieții cu amândouă lopețile, cu credința și cu faptele cele din credință, poate să ajungă la limanul mântuirii.

*

Este tata la cârmă? Înainte cu câțiva ani căpitanul D., care eră cunoscut între marinari ca un bărbat cu multă credință, comandă un vapor ce făcea calea dela Liverpool la Newyork. Căpitanul luase de astădată cu sine pe vapor întreaga sa familie. Într'o noapte, pe când toți pasagerii

dormiau, s'a ridicat o groaznică furtună, încât corabia eră aruncată cu vemență de valurile înfuriate ale mării. Lucrurile din corabie s'au răsturnat unele peste altele și toți pasagerii înspăimântați s'au trezit, s'au îmbrăcat și stăteau gata să înfrunte primejdia ce-i amenință.

Căpitanul D. aveă și o copilă de 8 ani, care încă s'a trezit de sgomotul ce se produsese și, văzându-i pe cei din corabie înfricați, întrebă ce s'a întâmplat. Cei din jurul ei i-au spus că e furtună pe mare și valurile furioase poartă corabia în toate părțile.

«Este tata la cârmă?» — întrebă atunci copilă. «Da, tatăl tău e la cârmă» — i-s'a răspuns. Atunci copilă fără să mai zică o vorbă și fără să arete cel mai mic semn de frică, se lăsă din nou cu capul pe perină și în câteva minute, în ciuda furtunei și a valurilor, adormi liniștită.

Fericită copilă! Cum trebuie să ne rușineze încrederea ei, toată neîncrederea, toată puținătatea credinții, toată frica și neliniștea noastră. Ea aveă credință și încredere în tatăl ei și frica nu-i cuprinse inima. Cum stăm însă noi? Noi încă ne avem furtunile și valurile înfuriate ale vieții noastre; noi încă ne avem ispitele, grijile și încercările noastre. Noi ne înfricoșăm și tremurăm. Oare n'ar trebui să ne punem fiecare întrebarea: «Este tata la cârmă?» Singur Tatăl nostru al tuturor este în stare și știe să conducă naia vieții noastre printre toate valurile stâncile și furtunile ce o amenință. Dar oare permit-am noi pe acest iubitor Tată al nostru de căpitan pe corabia vieții noastre? Voia Lui ori altceva d. ex. patimile noastre, conduc această corabie? La aceasta să răspundă fiecare pentru sine!

*

Ajutor, nu mustrare! Un predicator celebru ne spune ce lecție bună a primit dela un credincios al său despre cum trebuie să predice. Dupăce într'una din Dumineci mustrase aspru pe oameni pentru imoralitatea lor, după slujbă a venit la dânsul unul dintre ceice-l ascultaseră și îi spuse următoarele: «Bine, părinte, astăzi ne-ai îmblătit rău în predică. Nu-i vorbă, tot ce ne-ai spus e adevărat, dar, vezi părinte, noi oamenii săraci am muncit și ne-am trudit toată săptămâna, ca să ne câștigăm cele de lipsă pentru traiu. Noi avem să pășim multe, de cari Sfinția Ta ești cruțat. Noi avem să luptăm cu unele ispite, pe cari Sfinția Ta nu le cunoști. Afară de aceasta, când facem câte-o faptă rea ne căim și ne doare inima că am făcut-o. După toate pășaniile noastre de peste săptămână venim la biserică și aici ce ni-se întâmplă? Căpătăm lovituri cu vorbe aspre dela Sfinția Ta. Nu zic că nu le-am fi meritat, dar oare ce folosesc? Ceeace voim noi este: să ni-se întindă ajutor ca să ne ridicăm din starea păcătoasă în care ne găsim. Să ni-se arete calea cum să scăpăm de ispite și de păcate. Noi vrem să găsim *ajutor sufletesc* dela preotul nostru, pentruca în săptămâna viitoare să putem duce o vieță mai bună. Stă-ne într'ajutor, părinte, ca să devenim mai puternici cu inima, iubește-ne și nu ne muștră într'una».

Cum vedem, predicatorul va fi avut intenția bună de-ași vedeà poporul îndreptat de păcate, dar n'a nimerit calea cea bună. Păstoriții lui erau în situația celorce se luptă cu valurile și cari au trebuință de ajutor grabnic, iar nu de muștrare și pedeapsă.

«Din acel timp» — spune predicatorul — «nici când nu urc avionul fără să mă fi gândit mai întâiu la aceea, că înaintea mea am oameni cari strigă după ajutor și așteaptă să li-l dau eu. Aceasta mă face să mă cuget la starea ascultătorilor mei și să pun în predică ceva ce să poată folosi fiecăruia».

*

Mulțumită. Dr. Hutton, un bun episcop anglican, în decursul unei călătorii a făcut să se oprească trăsura, s'a dat jos din ea, s'a dus pe câmpul dela marginea drumului, a înghenunchiat și s'a rugat timp îndelungat. Unul din însoșitorii săi, surprinși de purtarea episcopului, l-a rugat să-i spună ce înseamnă ceace făcuse. Episcopul i-a răspuns: «Pe când eram copil am trecut într'o zi friguroasă pe acest loc și cum eram desculț, căci n'aveam încălțăminte, mi-se răciseră picioarele și tremuram de frig. Pe locul pe care m'am rugat acum zăcea atunci o vacă, pe care sculându o m'am încălzit de căldura ce o lăsase ea pe loc. — Omul trebuie să-și aducă aminte de năcazurile de mai înainte, pentruca cu atât mai mult să știe prețuî grațiile cu cari l-a împărtășit Dumnezeu pe urmă.

*

Idei sănătoase. D-l Dr. *Cassiu Maniu*, unul dintre foarte puținii noștri oameni cari se îndeletnicesc cu chestiuni social-filozofice, a publicat o scriere sub titlul «*Cultura Conștiinții*». Când ne va fi cunoscută ne vom ocupa cu cuprinsul ei; de astădată reținem câteva idei din frumoasa prefață ce a făcut-o acelei scrieri d-l *Dr. Iuliu Maniu*, care vorbește astfel despre foloasele ocupațiilor intelectuale și despre valoarea conștiinței morale: «Cu cât adecă ni-se lămuresc mai mult tainele dezvoltării intelectuale și legătura strânsă ce este între viața sufletească a omului și între viața sa fizică, cu atât mai mult ne convingem că nimic nu este mai primejdios pentru întregitatea sufletească și trupească și chiar pentru dezvoltarea fizică a omului, decât gândirea necontrolată și needucată. Ocupațiunea nobilă a sufletului și gândirile frumoase dau o putere osebită de tensiune și expansiune. Ele înviorează și cele mai întunecoase zile și deschid luminișuri nesperate chiar și între cele mai negre sbuciumări sufletești, arătând noi orizonturi și surprinzătoare perspective. Cine n'a dat curs liber în sufletul său gândirilor frumoase și cine nu ș'a deschis inima simțirilor mari și nobile, acela nu poate cunoaște nici măreția ființei sale proprii, nici plăcerile adevărate, de cari se poate împărtăși exclusiv numai omul, dăruiț cu suflet.

Ce ar putea însă trezi mai mult îndemnurile mari sufletești în individ și ce ar putea pune în mișcare mai conștie nesfârșitele valori ale

cugetării omenеști, decât cercetarea adevărului etern, scrutarea cauzei pentru care suntem și căutarea scopului spre care mergem?

Acest folos individual ce rezultă din lumea gândirilor abstracte este însă numai cel mai mic. Rezultatul mare, necuprins încă în întreaga lui însemnătate, este lumina ce o revarsă asupra drumului, pe care au să-l urmeze popoarele și națiunile — în ultima consecință omenimea întreagă — dacă vreau să ajungă la înălțare și mărire...

Unul dintre aceste adevăruri mari este și acela, că suprema lege în viața popoarelor ca și în aceea a indivizilor este ordinea morală, fără care nu este viața adevărată și nu poate exista o conviețuire potrivită scopului, pentru care suntem.

Lipsa simțului pentru ordinea morală se răzbină la indivizi, dar mai grozav se răzbină la popoare...

Conștiința, aceasta supremă energie de acțiune și de control a sufletului omenesc este chemată să nu lase ca individul să sucumbe împrejurărilor nefavorabile pentru o viață morală și să nu lase ca popoarele să devieze sau să se rețină dela calea indicată de considerațiunile ordinei morale...

Cea dintâiu datorie este deci a cultivă această conștiință, a o face capabilă de neîncetată trezvie și a o întări cu o irezistibilă repulziune față de tot ce nu este bun, frumos și adevărat. A o cultivă însă nu numai la indivizi, ci deopotrivă și la popoare, pentruca această conștiință bine educată, disciplinată și totdeauna trează să nu lase nicidecum să cază concepția ordinei morale din linia de dezvoltare ascendentă, ci să fie totdeauna în consonanță cu normele adevărilor veșnice.

Conștiința trează și voința firmă susțin indivizii și ele vor mântui și mări neamurile. Nu robia, nu sclăvia și nu nedreptatea aplicată de alții, ci pierderea conștiinții proprii și în urma acesteia slăbirea voinții și disconsiderarea ordinei morale au nimicit popoarele!

Rectificare. În titlul articolului prim din acest fascicol al «Revistei Teologice» s'a strecurat o eroare de tipar culegându-se «Lucrări de românism» în loc de «*Licăriri* de românism» etc.

Serieri:

În „Biblioteca bunului păstor“ au apărut următoarele numere:

Nr. 1. «*Taina pocăinții*». Studiu pastoral de I. Hanzu. Prețul 50 fileri.

Nr. 2. «*Clerul și chestiunea alcoolismului*». Traducere de V. Oana. Prețul 80 fileri + porto.

Nr. 3. «*La centenarul seminarului Andreian*». Disertație de Dr. A. Crăciunescu. Prețul 50 fileri.

Nr. 4. «*Chemarea preoțimii noastre*». Considerații de actualitate, de mai mulți. Prețul 70 fileri + porto.

Nr. 5. «*Șase predici pentru Duminicile postului mare*» și «*Un cuvânt pentru ziua Invierii Domnului*», de mai mulți. Prețul 1 coroană + porto.

«*Un congres biblic românesc*», de Dr. Nicolae Bălan. Prețul 50 fileri + porto.

Contribuții privitoare la relațiile bisericei românești cu Rusia în veacul al XVII, de Dr. S. Dragomir. Prețul 2 cor. + porto.

Invățăturile sociale ale evangheliei. Studiu biblic. Traducere din limba franceză de Ilie I. Beleuță. Făgăraș. Prețul 1 cor.

Notițe despre întâmplările contemporane, scrise de Ioan cav. de Pușcariu. Edate de Dr. Il. Pușcariu. Sibiu 1913, pag. 220. Prețul broș. 3 cor.

Toate aceste publicațiuni se pot comanda prin «Librăria Arhidiecezană» din Sibiu.
